

När alla tänker lika blir det väldigt lite tänkt, eller...?

Rapport till KK-stiftelsen av en inventering om utbildningssamarbete m.m.

Bengt Karlsson

2012-01-24

Denna rapport är ett internt material för diskussionerna i KK-stiftelsens Forumgrupp för rektorer. Den gör inte anspråk på att representera hela sanningen men väl fragment av sanning och speglar tankar om samarbeten och samarbetsformer som kommit fram i ett 30-tal samtal.

Innehållsförteckning

1 Sammanfattning	4
2 Bakgrund, historia och pågående arbete	4
2.1 Uppdrag och avgränsningar	4
2.2 Arbetets uppläggning	4
2.3 Historisk utveckling i Sverige	5
2.4 Som man är klädd blir man hädd	7
2.5 Exempel på svenska samarbeten från de 10 sista åren	9
2.5.1 Regionala samarbeten	9
2.5.2. Genomförda fusioner	10
2.5.3 Fusioner som inte genomförts	11
2.5.4 Ämnesansvar	11
2.5.5 Samarbeten kring verksamhetsförlagd utbildning, VFU	11
2.6 Vilka problem skall lösas och vad har andra skrivit	12
2.7 Motiv för att samarbeta och/eller gå samman	15
2.8 Varför går det inte alltid som man först tänkte?	16
2.9 Synpunkter från det politiska systemet	17
2.10 Synpunkter från facket	18
2.11 Andra utredningar på gång januari 2012	19
2.11.1 Departementet om gemensamma beslutsorgan	19
2.11.2 SUHF:s framtidsgrupp	19
2.11.3 IVA:s arbete om Universitet och högskolor 2020	19
2.11.4 Utredning av samarbeten utgående från Skövde	19
2.11.5 Strategiska allianser ur högskolans perspektiv	19
2.11.6 Gotland – Uppsala	20
2.11.7 Utvärderingen av arbetsmarknadsanknytning	20
2.11.8 HSV, VHS och IPK	20
3. Exempel från Norge, Finland och Östersjösamarbeten	20
3.1 Norge	20
3.2 Finland	23
4. Arter av svenska samarbeten inom utbildningsområdet	24
4.1 Lärosätetsnivå och "fakultetsnivå"	25
4.2 Lägre nivåer	25
4.3 Forskarskolor/forskarutbildning	25

4.4 Anknnytning till stora forskningsprogram	26
4.5 Centrumbildningar	26
4.6 Gemensamma institutioner	27
4.7 Exempel på gemensamma utbildningar	27
4.8 VFU-tillgången	28
4.9 Internationella (inkl. nordiska) samarbeten.....	29
5. Ändrade möjligheter den senaste 10-årsperioden	29
5.1 Forskarutbildning som samverkansmotor.....	30
5.2 Gemensamma examina	30
5.3 Gemensamma beslutsorgan efter Autonomireformen	31
5.4 Filialer på annans Campus.....	31
6. Vad hindrar idag lärosätenas samarbeten mm	32
6.1 Förordningsrelaterade hinder	32
6.2 Högskoleverkets kvalitetsprövningar och examensrättsprövningar	32
6.3 Skillnader i ägarskap.....	32
6.4 Skillnader i administration.....	33
6.5 Rektors betydelse	33
6.6 Ekonomiska effekter för enskilda lärosäten.....	33
6.6.1 Resursfördelningens effekter	33
6.6.2 Uthålliga finansärer	33
6.6.3 Ekonomiska incitament	34
6.7 Systematisk planering eller serendipitet. Insikten om konkurrenssituationen om 15-20 år	34
6.8 Svårigheter att diskutera de stora frågorna	34
7. Tankar om samarbetsverktyg.....	34
7.1 Delade lärare – virtuella lärarlag	35
7.2 Samarbeten genom nätbaserad utbildning.....	35
7.3 Öppna egna centrumbildningar/styrkenoder för andra	35
7.4 Mer likartad administration	35
7.5 Uppträda samlat i remisshantering, framtagande av strategier osv	37
7.6 Uppdelning av områdesansvar för lärosätena	37
7.7 Allianser och federationer.....	38
7.8 Utnyttja samarbetsdynamiken i större forskningsanslag.....	38
7.9 Forskningsanknytning.....	38
7.10 Omstruktureringsmedel	39

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

7.11 Samarbeta riktat och över hela linjen	39
7.12 Samlat anslag för utbildning och forskning	39
7.13 Samarbete som rektorsgrupp.....	40
8 Slutord	40
Bilaga 1 Ur Högskoleverkets årsrapport 2005.....	41
Bilaga 2: Intervjuade personer	43

1 Sammanfattning

Denna rapport är resultatet av en undersökning av vilka former som idag tillämpas av lärosätena för samarbeten, främst inom utbildningen. Olika exempel ges. I rapporten påminns om den historiska utvecklingen för svenska lärosäten och vilka aktuella utredningar som gjorts om fusioner, forskningsanknytning m.m.

Efter en genomgång av vilka samarbeten som lyckats eller av något skäl inte genomförts diskuteras även vilka hinder som idag upplevs föreligga och slutligen föreslås ett antal samverkansverktyg.

Den viktigaste slutsatsen, som också alluderar på titeln, är att det är att tänka över sin egen konkurrenssituation ("orderingång") på ett antal års sikt och vilken verksamhet som lärosätet självt vill se.

2 Bakgrund, historia och pågående arbete

2.1 Uppdrag och avgränsningar

Inom KK-stiftelsen finns ett Forum med ett antal rektorer från högskolor och nya universitet som deltagare. I skenet av det politiska systemets önskan att ffa högskolor skall gå ihop med universitet så diskuterar gruppen olika typer av samarbeten. Jag har blivit ombedd att samla information om modeller för samarbeten inom främst utbildningsområdet och framförallt de formella aspekterna på samarbeten, hur beslut fattas osv. Det är oundvikligt att då också komma in på tankar till total samverkan på lärosätetsnivå inklusive vägen till fusion.

Uppdraget rör således inte samarbeten med det omgivande samhället eller forskningssamarbeten lärosäten emellan såvida inte dessa har komponenter av utbildningssamarbeten. I uppdraget ingick även att se på hur de förslag som Anders Flodström presenterat för resursfördelning baserat på kvalitetsindikatorer påverkar lärosätena. Eftersom den departementsskrivelsen nu är på remiss och alla i Forum har möjlighet att studera den och dess utfall för egen del har jag lämnat mindre avseende vid den.

Rapporten lämnas till KK-stiftelsen och dess Forum som ett underlag för vidare samtal om samarbeten och kanske också eventuella samgåenden.

Titeln på rapporten är ett finskt ordspråk. Jag tror det har stor relevans för det egna tänkandet och hur man finner en egen väg, som egen eller i samarbete, med sikte på några studentgenerationer framåt, dvs 15-20 år. Å andra sidan kan man säga att om alla tänker helt olika så blir det inte så mycket samarbeten heller.

2.2 Arbetets uppläggning

Under arbetet har jag fört samtal med ett 30-tal personer under 5 minuter till i normalfallet en dryg timme. Det rör sig om deltagarna i Forum, ett antal tidigare rektorer, några förvaltningschefer, personer från Högskoleverk och departement. Jag har försökt utnyttja dessa personers erfarenheter även från tidigare arbetsplatser på andra lärosäten. Personerna från HSV och departement har jag talat med som individer och inte som representanter för vare sig Högskoleverk eller Regeringskansli. Vidare har jag fört samtal med SULF för att höra fackets syn på samarbeten. Jag har även sökt kontakt med större forskningsfinansiärer för att utröna om de senaste årens större programsatsningar lett till ökade samarbeten även inom utbildningsområdet. Därtill förekommer en del e-postkorrespondens med ett antal personer i frågor som fångat min uppmärksamhet. Frågorna har i stort rört synen på och erfarenheterna av samarbeten. Jag har även kontaktat mina tidigare norska och

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

finska kollegor för att få status på samarbetsdiskussionerna i dessa länder. Jag är mycket tacksam för all hjälp från alla som försett mig med informationer.

Jag har självklart också tagit del av ett antal rapporter, samarbetsdeklarationer och överenskommelser.

Jag har haft en månad till mitt förfogande så min rapport är på intet sätt heltäckande för vilka samarbeten som finns eller de former som förekommer, utan skall mer betraktas som en exempelsamling. Läsaren må ursäkta att jag inte skriver hela myndighetsnamnet utan kallar Högskolan i Skövde för Skövde, Umeå universitet för Umeå osv.

I rapporten finns samma delområden nämnda på olika ställen. Försök har gjorts att göra hänvisningar mellan likartade områden.

2.3 Historisk utveckling i Sverige

Det svenska högskolelandskapet är på intet sätt statistiskt. En bra sammanfattning av utvecklingen sedan 1977 finns bifogad som **bilaga 1** i form av ett utdrag ur Högskoleverkets årsrapport 2005. Även SUHF:s landskapsrapport från 2008¹ innehåller en historieskrivning över de 60 senaste åren.

För sektorns utveckling är det förstas av betydelse att minnas att antalet studenter under 90-talet grovt sett fördubblades medan forskningsvolymen inte alls ökade i till närmelsevis samma utsträckning. Sektorn genomförde under denna period en oerhörd "rationalisering" genom att man klarade sitt utbildningsbidrag trots den mycket snabba ökningen och med den ändrade balansen mellan utbildning och forskning. I Regeringskansliets sentida allt tydligare anvisningar om behovet av samverkan/samgående lärosäten emellan är det svårt att frigöra sig från tanken på en regionaliserad högskolesektor med ett (ev flera) universitet och ett antal högskolor. Det påminner delvis om situationen på 1970-talet med regionstyrelser som man senare övergav för att den inte fungerade. Det förtjänar också att påminna om att en stor strukturförändring inträffade för ganska exakt 10 år sedan då sjuksköterskeutbildningarna integrerades i högskolesystemet och att även lärarutbildningarna gått samma väg. Så har också andra utbildningar. Det finns alltså ingen svensk normalmodell att jämföra dagens situation med.

Viktiga för lärosätenas egen planering är uppdelningen av anslag i forskning och utbildning för universitet från 1977. Högskolorna fick ett separerat forskningsanslag från 1997. Från 1999 kunde forskarutbildningsrätter sökas för vetenskapsområden. 2006 deklarerade Leif Pagrotsky att det inte skulle bli fler universitet. För många hade HSVs utvärderingsmodeller betytt att ju mer universitetslik man var i sin bredd, desto bättre sågs man. Strävan efter att ha hela vetenskapsområdesbredden innebar att det fanns underkritiska delar – vilket det även gör på ett stort universitet. Forskarutbildningsrättigheter till vetenskapsområden hindrade en egen fokusering på smalare profilområden. När vetenskapsområde avskaffades, dörren till universitetsstatus var stängd blev det större fokus på egen profilering och koncentration.

Sammanlagningar under de senaste åren utöver integrationen av yrkesutbildningarna i högskolesystemet har varit tillkomsten av Linnéuniversitetet, Stockholms Dramatiska högskola, Lärarhögskolan i Stockholms införlivande i Stockholms universitet och tillkomsten av Försvarshögskolan som högskola under Utbildningsdepartementet. Ett inriktningsbeslut finns för fusion mellan Högskolan på Gotland och Uppsala universitet.

¹ http://www.suhf.se/web/Det_framtida_hogskolelandskapet.aspx

De utredningar som genomförts under innevarande och föregående mandatperioder och de förändringar de har lett till är sammantaget en stor reform av sektorn. Det handlar om reformer av strukturellt slag som autonomireformen (mer om den nedan), befattningsutredningen/-strukturen, kårobligatoriets avskaffande, forskarutbildningsrättigheter i begränsade områden och nytt sätt att utse externa ledamöter i lärosätenas styrelser (under remissbehandling), nytt kvalitetsgranskningsystem med ekonomiska implikationer och för grundutbildningen och ett reformerat system för medelstilldelning baserat på prestationer för forskning (under remissbehandling). Det finns också rent ekonomiska reformer som avgifter för utomeuropeiska studenter. Även omflyttning av platser med hänvisning till att lärosäten inte fått lika stora examensrätter för lärarutbildning som tidigare kan också ses som en ekonomisk reform.

Samarbetsklimatet mellan lärosäten i stort har utvecklats över åren. Under regionstyrelsetiden fanns förstås samarbeten under samma styrelse. Senare när högskolorna fått större frihet kunde man teckna avtal om garanterad fortsättning på t.ex. en teknisk högskola för de egna ingenjörstudenterna. Karlstad hade t.ex. avtal med Åbo, Linköping och Chalmers, Jönköping med Växjö, Borås och Väst med CTH (sedermera uppsagt). Många andra exempel finns säkert också. Det var självfallet viktigt att kunna visa att de egna studenterna klarade sig utmärkt vid sina fortsättningsstudier för att stämpeln om "B-lag" skulle tas bort.

År 1995 bildades samarbetsorganet SUHF ur de dåvarande SAR (Sveriges akademiska rektorskonferens) och motsvarande organisation för de mindre och medelstora högskolorna. De konstnärliga högskolorna anslöts något senare. Under ett antal år fanns en rädsla för att lyfta frågor som skulle kunna leda till att Förbundet sprack. Till sådana frågor hörde hur mycket forskning som de som inte var universitet skulle kunna härbärgera. Ett genombrott i gemensam åsiktsbildning kom 2003 när medlemmarna enades om kraven på den kommande forskningspropositionen och t.ex. samfällt begärde att varje grundutbildningsstudent skulle årföljas av en forskningspeng. Senare har denna satts till 8000 kr. Under 2011 har ett antal högskolor och nya universitet begärt att den skall höjas till 25 000 kr.

När SUHF skulle ta fram ett manifest att användas som plattform inför valrörelsen 2006 var enigheten relativt stor om det mesta. En formulering om att alla som hade tillräcklig kvalitet skulle kunna få examensrätter för master- och forskarutbildning ägnades mycken diskussion men vann så småningom gehör, en tankemässig förändring av den förväntade rollfördelningen i det svenska högskolelandskapet. Som tidigare nämnts genomförde SUHF också 2007-8 en utredning om det svenska högskolelandskapet. Där konstateras att antalet lärosäten inte är den intressanta frågan utan att de har tillräcklig akademisk kvalitet. Där påbjöds också att olika ämnesgrupper borde sätta sig ner och fundera över en arbetsfördelning. Detta har delvis skett inom språkområdet men inte i andra områden, dvs den ambitiösa uppmaningen har inte fullföljts. (Se även 7.6) Här hade universitet och högskolor alltså nått en relativt god enighet om att olika roller, profiler och strukturer är legitima så länge kvaliteten är tillräcklig. Respekten för olika lärosätens storlek och roll ökade genom arbetet föredömligt lett av Göran Bexell, rektor i Lund. Arbetet i sig ledde inte till konkreta åtgärder som är enkla att peka på, men samarbetsandan och attityden att sektorn själv har hantera dessa landskapsfrågor stärktes.

Diskussionerna om profilering och samarbeten är på intet sätt ny. Den tog extra fart när förre universitetskanslern Anders Flodström inledde sin tjänstgöring genom att säga att Sverige bara behöver fem men välfinansierade universitet. I Norge och Danmark pågick samtidigt mycket aktiva diskussioner om fusioner. I Danmark genomfördes de och en "rationalisering" av universitetslandskapet inklusive institutssektorn genomfördes. Den började som en frågan om "vem-som-vill-leka-med vem" men kom relativt snabbt att hanteras top-down. I Sverige genomförde SUHF sin översyn av det framtida högskolelandskapet i övertygelsen om att sektorn själv måste finna vägarna för samarbeten och profilering. Sektorn har många vänner både bland finansiärer och näringsliv som med jämna mellan-

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

rum framför synpunkter på hur sektorn skall arbeta. Jag ser SUHF:s genomgång som sektorns egen genomgång av olika företeelser och refererar oftare till den än till andra. Vad som har sagts under det senaste året med tydliga hela-handen-pekningar till särskilt några lärosäten om att samarbeta med andra torde alla vara medvetna om. Processen upplevs heller inte som särskilt transparent.

I sammanhanget kan också noteras att det finns stimulansmedel avsatta för utvidgad samverkan mellan lärosäten. Detta har dock även förekommit tidigare med planeringsmedel 2006 om sammanlagt 12 milj kr för t.ex. Sydostsamarbetet, Pentaplus, och Örebro-Skövde-Halmstad. De nu avsatta medlen (20 milj kr 2012 och därefter 75 milj kr per år) kan jämföras med de medel som utbetalades till Linné (80 milj kr), SU+LHS (12 milj) och SMDH (4 milj).

En tendens jag tycker är värd att notera är alla de projekt som finns för benchmarking med andra lärosäten och den kvalitetsöversyn med stora grupper som flera lärosäten dragit igång. Det handlar mest om forskning men även administration. SUHF:s nationella konferens² med över 600 deltagare från olika administrationer 2010 där olika projekt presenterades kommer att kunna ses som en vändpunkt vad gäller samarbeten inom administration. Jag tycker mig (rätt eller fel) kunna notera ett skifte från absolut konkurrens för 10-15 år sedan till större intresse för samarbeten.

2.4 Som man är klädd blir man hädd

Vem som vill samarbeta med en är inte frikopplat från hur man uppfattas. Oftast umgås man likar emellan, men förstås inte alltid.

De mest prestigefulla universiteten samarbetar med varandra i olika konstellationer som LERU, Universitas 21, Huvudstadsuniversiteten, osv osv.

Sedan oktober 2009 är Karin Markides ordförande i CESAER – The Conference of European Schools for Advanced Engineering Education and Research – en sammanslutning av sextio tekniska universitet i Europa för samarbete i policyfrågor. Det övergripande målet är att utveckla de tekniska universitetens roll i samhället och göra deras röst hörd i viktiga europeiska utvecklingsfrågor.

Det är således inte alltid nationsgränserna som bestämmer samarbetspartners. Forskningen har alltid varit internationell, utbildningssamarbeten har inte varit lika självklara även om det finns otaliga exempel på reguljära utbytesavtal med andra länder.

I hela världen diskuteras vad som är ett universitet och ansvarsfördelningen mellan olika delar av utbildningssystemet (högskolesystemet). I Sverige och Norge lyder högskolor och universitet under samma lag och är därmed likvärdiga i någon mening vad gäller uppdrag osv. Examensrättigheterna skiljer (förstås) mellan de olika institutionerna. I Danmark och Finland är de duala systemen med universitet och högskolor fortfarande gällande med olika uppdrag. I Danmark har både högskolor och universitet nu fått samma minister, vilket alltså inte var fallet tidigare. I Finland blir samarbetet mellan universitet och högskolor (polytechnics) alltmer intimt.

Enligt IAU (International University Association) finns över världen ett landskap med ett stort antal lärosäten som ger enbart grundutbildning – ofta tvåårig. Studenterna fortsätter därefter till universitet för sina studier.

² <http://www.suhf.se/web/Konferensrapport.aspx>

EUA (European University Association) organiserar ca 900 universitet och de nationella rektorskonferenserna, ett slags europeiskt super-SUHF. Tidigare fanns kravet att en medlem skulle ha forskarutbildningsrättigheter. I samband med att man skrev om stadgarna för ca 5 år sedan diskuterades även vad som är ett universitet och således vilka kriterier man skulle ha för medlemskap. Det blev uppslitande diskussioner om forskarutbildning var ett hållbart kriterium. Många var för detta kriterium, men beslutet blev att kravet för medlemskap var att lärosätet är aktivt inom minst två av Bologna-systemets tre cykler och att det kunde konkurrera om forskningsmedel utlysta i konkurrens. Här har alltså ett skifte skett från synen på flerfakultetsuniversitetet som den enda acceptabla formen för en godkänd "HE-institution". Från svensk sida var samtliga svenska lärosäten med forskarutbildningsrättigheter före reformen redan medlemmar i EUA. Efter skiftet har högskolorna i Halmstad och Borås upptagits som medlemmar. Södertörn och Kgl. Musikhögskolan är associerade medlemmar.

Samtida med diskussionen om de olika typerna av utbildningsinstitutioner förs också diskussioner om klassificeringen av olika lärosäten efter en skala som helst inte skall vara hierarkiskt, dvs att flerfakultetsuniversitet är det finaste och har högsta kvaliteten, osv. En annan orsak till diskussionerna om klassificering var att rankinglistor aldrig tog hänsyn till de olika lärosätenas förutsättningar, om man var bäst i sin klass – hur nu klassen skulle avgränsas. Rankingar diskuterades inom ett projekt U-rank med stark ledning av bl.a. Franz van Vught. Under hans ledning tog också projektet U-map fart. Där klassas ett lärosäte efter ett antal kriterier genom en självvärdering. Syftet är att man skall ha möjlighet att jämföra sina prestationer med likar. Projektet är ingalunda okontroversiellt men drivs nu av kommissionen.

<http://www.u-map.eu/> : The U-Map project

The concept of diversity has moved rapidly up the political agenda of European higher education over the past decade. The development of the European Higher Education Area (EHEA) and the European Research Area (ERA) has clearly contributed to this. Global debates about world class universities and international competition in higher education and the growing popularity of rankings and league tables have both triggered awareness that the diversity of European higher education is a potential strength but that a better understanding of this diversity is needed.

*In August 2005 we published a report **Institutional Profiles, towards a Typology of Higher Education Institutions in Europe** outlining the results of the first phase of a research project on the development of a European classification of higher education institutions. This phase produced a set of principles for designing the classification as well as a first draft of a multi-dimensional classification including an appropriate set of dimensions (and indicators to measure them). Both were developed after an extensive process of consultation with stakeholders. We found strong support for the idea of a multi-dimensional classification – in contrast to an aggregated ranking.*

Our conclusion was that Europe would profit from a classification of its many and diverse higher education institutions. As the Carnegie Classification has done in the USA since the early 1970's, a European classification would create substantially more transparency within, across and beyond our higher education systems from which many actors would benefit.

*In September 2008 we published a second report, **Mapping Diversity: Developing a European Classification of Higher Education Institutions** reflecting the progress made in the second phase of the project. This included refinements to the dimensions and their indicators; a successful set of tests of the draft classification in a significant number of European higher education institutions; an outline of an organisational model for the institutionalisation of the classification; and a further increase in the support for a European classification among the major stakeholders.*

In October 2008 the third and final phase of the project started. In this phase we evaluated and fine-tuned the dimensions and their indicators; finalised the on-line classification tools; developed a final organisational model for the implementation of the classification; and continued the process of stakeholder consultation and discussion that has been a hallmark of the project since its inception in 2005.

The [final report](http://www.u-map.org/U-MAP_report.pdf) of the U-Map project was published in January 2010. (Länk: http://www.u-map.org/U-MAP_report.pdf)

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

Nordiska ministerrådet anser att U-map även skall genomföras på nordisk nivå. NMR säger den 12 januari: *"The Nordic Council of Ministers believes that increased transparency in the field of higher education is important both for international comparisons and also and in terms of the visibility of Nordic education internationally. Therefore, we encourage all institutions concerned to take part in the survey", said Halldór Ásgrímsson, Secretary General of the Nordic Council of Ministers.*

Denna klassificering är således att förvänta även i Sverige, men på någon form av frivillig grund. Jag har uppmärksammat på att Udep i dagarna, som goda medlemmar i NMR, har uppmanat de svenska statliga lärosätena att delta. Ännu har jag inte kunna registrera reaktioner på detta. Skulle SUHF:s (eller Forums) lärosäten bestämma sig för deltagande är detta sannolikt ett angeläget samarbetsområde.

Motståndarna till denna form av klassificering brukar hävda att den lätt leder till ytterligare ranking-listor inom de olika "klasserna" och att man aldrig vet vad det politiska systemet kan utnyttja det till. Förespråkarna säger å sin sida att rankingarna är här för att stanna vare sig vi vill eller inte och att jämföras med likar är bättre än med Cambridge (om man inte är Oxford eller Stanford). En fundering med anledning av U-map är för min egen del hur internationell jämförelsen faktiskt kan bli med tanke på Sveriges unika sätt att hantera forskarutbildning i mindre områden. En rapport³ om rankingar är för övrigt framtagen av SUHF.

2.5 Exempel på svenska samarbeten från de 10 sista åren

2.5.1 Regionala samarbeten

En omskriven murbräcka för samarbeten på sin tid var den s.k. Bjertorpdeklarationen där lärosätena Väst, Skövde och Borås 2004 och som syftade till samarbeten om utbildningsutbudet i ett stort antal områden, språk, vård, ekonomi, IT-, ingenjörutbildningar och lärarutbildningar dvs inom alla områden som regionala högskolor har sina pelare. Även om deklarationen idag kanske inte koms ihåg i sin helhet så menar jag att dess anda om samarbete ändå förefaller vara förankrad. Ett konkret resultat kom 2009 när Skövde förlorade sin examensrätt för sjuksköterskeutbildning och man tecknade avtal med Väst som med sina examensrätter öppnade en utbildning på plats i Skövde.

Lärosäten Syd-samarbetet har nu några år på nacken. Det leds av rektorerna för de ingående lärosätena (Blekinge, Kristianstad, Lund, Malmö och SLU). Till sitt förfogande har man en beredningsorganisation av vice-/prorektorerna. Förutom regional synlighet finns ett antal konkreta projekt för samarbete:

- Idrottsvetenskap. Hur skall man samarbeta?
- Rekrytering av utländska studenter. Här ger gemensamt agerande styrka
- Ingenjörutbildningarna. Hur får man ut maximal effekt av sina insatser?
- Hur kan kunskap valideras? Här ligger Malmö långt framme och stöder övriga
- Man har tillsatt en gemensam grupp för att se vad som är möjligt att göra med de skilda lagstiftningar som finns i Danmark-Sverige med anledning av de införda danska avgifterna för kurser eller delar av utbildningar. Lärosäten Syd kan därvid fungera som ett mini-SUHF

Företrädarna för lärosäten Syd har deklarerat att man är nöjda med samarbetet inom organisationen och inte söker andra allianser som ett svar på regeringens propå om ytterligare samarbeten.

³ http://www.suhf.se/web/Bilaga_7_-_Lagesrapport_ranking_2011-09-12.aspx

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

Pentaplussamarbetet med högskolorna Dalarna, Gävle, Mälardalen och universiteten Karlstad och Örebro hade sin upprinnelse i ett äldre Bergslagssamarbete. Det började med diskussioner om hur samarbetet med det omgivande samhället men så småningom vidgades diskussionen till även utbildning och forskning och tankar kring ett Svealandsuniversitet tog fart. Av olika skäl så hoppade en efter en av diskussionerna. Regeringen tilldelade Högskolan Dalarna, Mälardalens högskola och Örebro universitet medel för att utreda möjligheterna till ett federativt lärosäte (Svealandsuniversitetet). Bland annat regionalt motstånd gjorde dock att projektet lades ner. Se 2.6 och 2.8.

Stockholms Akademiska Forum fortsätter sitt arbete med att etablera Stockholm (och stockholmsregionen) som studentstaden framför andra.

Region Västra Götaland förefaller stå för ett genuint samarbete mellan regionens lärosäten.

Öresundsuniversitetet har fått en nystart. Det innehåller samarbete mellan Kristianstad, Lund och Malmö på den svenska sidan med lärosäten på andra sidan bron.

UNISKA (universitet i inre Skandinavien) med Karlstad och Dalarna som deltagare på den svenska sidan och ett antal lärosäten på den norska beskrivs i avsnitt 3.1 (Norge)

2.5.2. Genomförda fusioner

Stockholms Dramatiska Högskola skapades genom en sammanslagning av Dramatiska Institutet och Teaterhögskolan. Fusionen förefaller ha gått smärtfritt. Bidragande till detta var att

- De var redan lokaliserade i grannbyggnaderna.
- Personalen kände varandra. (Åt i samma lunchrestaurang m.m.)
- Förslaget kom underifrån och var internt förankrat innan departementet kom med propåer
- Det var aktuellt med rektorsbyten på båda lärosätena

Linnéuniversitetet. En utvärdering gjord av Technopolis-group⁴ i februari 2011 ger bakgrund m.m. Här kan bara konstateras att förberedelsearbetet var gediget med åtskilliga planeringsgrupper. Grunden var (som jag uppfattar det) en tidigare överföring av naturvetenskap från Växjö till Kalmar och i andra riktningen språk. Detta ledde till att diskussionen om ytterligare fördjupat samarbete startade med även BTH som deltagare i sydostsamarbetet.

Stockholms universitet och Lärarhögskolan i Stockholm. Under de initiala diskussionerna om den påbjudna sammanslagningen av lärosätena var lärarhögskolans personal starkt emot. Stockholms universitet använde också beskrivningar som att lärarhögskolan läggs ner och Stockholms universitet startar en egen lärarutbildning. Det fanns ett mångårigt samarbete om ämnesutbildningen för lärare med SU. Gemensamma utredningsgrupper med stöd av styrelser och rektorer förberedde fusionen. Sammanslagningen innebar en integration av den tidigare LHS-verksamheten i olika delar av SU och även en flytt från LHS relativt nya lokaler till SU-området. Med integrationen av LHS i SU är all lärarutbildning nu organiserad i en högskola/universitet.

Högskolan på Gotland och Uppsala universitet. Fusionen är inte genomförd än men det finns inriktningsbeslut⁵ ⁶från mitten av december 2011 om en fusion från 1 januari 2013.

⁴ http://www.technopolis-group.com/resources/downloads/se/rapporter/universitetet_rapport_final.pdf

⁵ www.mynewsdesk.com/se/pressroom/hogskolan_pa_gotland/pressrelease/view/hoegskolan-paa-gotland-vill-gaa-samman-med-uppsala-universitet-711228?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=Subscription&utm_content=pressrelease

⁶ <http://www.uu.se/nyheter/nyhet-visning/?id=1562&area=1,2,3,9,13,16&typ=pm&na=&lang=sv>

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

2.5.3 Fusioner som inte genomförts

Ovan har *Svealandsuniversitetet* berörts. Se även 2.6.

Sju lärosäten i Stockholm. Det gjordes relativt nyligen en ambitiös ansats att få ihop sju⁷ små lärosäten i Stockholmsregionen i en sammanslagning. Ingen av dem var myndighet och ägarbilden ganska splittrad. Verksamheterna omfattade ffa sjuksköterskeutbildning men även kantor/musikpedagogik, socionom, psykoterapi, diakon och teologi. Alla inblandade hade inte alla delar men det fanns tydliga kopplingar mellan enskilda delar. Diskussionerna började på rektorsnivå varefter styrelseordföranden och styrelser kopplades in. En utredare tillkallades. Ansatsen var mycket ambitiös men projektet havererade och de skäl som angetts är av generellt slag. Alla delade inte riktigt problembeskrivningarna dvs man såg inte samma problem – i varje fall inte i samma tid. Litenheten hos var och en gav en bristande omvärldsanalys. Det krävs också en ork att lyfta sig över de dagliga problemen. Bakom varje lärosäte fanns 100-åriga traditioner och starka varumärken. De ingående lärosätena har alla en idédriven bakgrund och värdet i sig anses förknippat med grundidén. Det fanns en rädsla för ändrade relationer till utanförstående parter. "Small is beautiful" och var och en var duktig inom sina egna domäner. Lärdomar från försöket är att alla inblandade absolut måste ha en gemensamt delad problembeskrivning, att det måste gå att äta upp kakan och ha den kvar liksom existensen av en obändlig vilja och committment till förändring och slutligen en grupp samurajer/musketörer som uthålligt verkar för förändringen inom organisationen.

KI-KTH-SU. Tim Ekberg⁸ hade SU:s uppdrag att undersöka möjligheterna för fusion mellan KI, KTH och SU. KI har genom sin rektor och styrelseordförande kommenterat att man inte är intresserat av en sådan fusion. Ekbergs rapport refereras även under 2.6.

2.5.4 Ämnesansvar

Det har gjorts ansatser till att dela upp ansvar för olika (mindre) ämnen. Det överenskoms t.ex. genom SUHF en fördelning av ansvaret för småspråken mellan olika lärosäten. Vid ett annat tillfälle kom Mälardalen, Stockholm, Södertörn och Uppsala överens om en fördelning av språken vilket innebär att Södertörn kraftigt reducerade sina insatser.

Det kommer att vara intressant att följa effekterna av masters- och forskarexamensrättigheternas bredare spridning på samarbeten, dvs när ett lärosäte inte behöver ett annat för att komma åt examensrätten. När Borås fick examensrättigheterna för bibliotek så lade Göteborg ner sitt engagemang. I SUHF:s landskapsrapport efterlystes fler nationella genomgångar av ämnen. T.ex. rekryterade kemi dåligt på många håll och miljöerna tunnades ut. Någon sådan fördelning har veterligen ännu inte skett. Om jag får tillåta mig en åsikt tror jag inte att sektorn internt klarar av detta. Vem skall ge upp en utbildning/inriktning eller ämne som passar i den egna strukturen för att det totalt i landet vore bra med en rationalisering? Se även avsnittet om Finland, avsnitt 3.2

Det leder till den principiella men inte besvarade frågan om när det är strategiskt rätt att lägga ner ett ämne och på något sätt komma åt motsvarande kompetens från annat lärosäte. Inte betydelsefullt i sammanhanget är avvecklingskostnader och uppsägningstider.

Se även 2.3 (SUHF:s landskapsrapport) och 7.6.

2.5.5 Samarbeten kring verksamhetsförlagd utbildning, VFU

Att få tillgång till VFU-platser är en för alla lärosäten viktig fråga och därför ofta ett objekt för samarbete/avtal. Sjuksköterskeutbildningarna i Stockholm (utom KI) tecknar avtal med sitt Landsting.

⁷ Ersta Sköndal Högskola, Sophiahemmet högskola, Röda Korset högskola, Beckmans designhögskola, Stockholms musikpedagogiska institut, Teologiska högskolan i Stockholm och Ericastiftelsen.

⁸ http://www.su.se/polopoly_fs/1.23918.1316012808!/menu/standard/file/SU_KI_KTH_Rapport.pdf

Många andra avtal och samarbeten finns både inom lärarutbildningar och för vårdutbildningar, som ju är stora och kräver god regional spridning. Halmstad tecknar avtal med sin region. Göteborgs universitet har avtal med Skövde, osv.

2.6 Vilka problem skall lösas och vad har andra skrivit

De problem som skall lösas baseras delvis på en politisk brist, nämligen en klarsyn om vad nationen Sverige skall ha högskolesystemet till. Varför utbildar vi och vem skall göra det? Hur fungerar samhället och vilken är familjesituationen? På vilket sätt är högskolelandskapets uppbyggnad en spegling av ett bildningsintresse, ett samhällsbehov av utbildad arbetskraft, regionernas roll för Sverige osv.? Hur erbjuder vi ett utbildningsystem för samhällets kompetensutveckling med hänsyn tagen till bl.a. det livslånga lärandet? Sedan 1990 talet har ett stort antal personer utbildats vid akademiska lärosäten. Just nu är 400 000 personer involverade. Adderas alla de som har utbildats och nu är yrkesverksamma eller välförtjänta pensionärer så är det ingen liten skara medborgare utan kanske majoriteten av alla medborgare. Räkningar in syskon och föräldrar så angår högskolan på ett påtagligt sätt en stor del av befolkningen. Mängden skattekrönor är heller inte försumbar. Dock förefaller en övergripande plan för vad Riksdagen vill med högskolesektorn och dess organisation inte vara så tydligt ut-sagd.

De problem som står på tapeten för dagen för samtliga lärosäten är den egna inplaceringen i detta system. Kommer man att klara sig själv på 10-20 års sikt eller hur ser man konkurrenssituationen gestalta sig? Vilka är de juridiska verktygen för att komma dit man (själv) vill?

I dagens politiska diskussioner kan det vara rimligt att påminna om att⁹

”Ansvarskommittén har föreslagit nio regioner i vilka det skulle finnas ett välfinansierat universitet och ett antal högskolor. Det är lätt att inse ansvarsutredningens motiv för regional samverkan men det är inte önskvärt att regionen övertar den nationella nivåns ansvar. Den regionala nivån är viktig att samarbeta på men för SUHF utgör den nationella nivån grunden. De enskilda lärosätena har format nätverk över regiongränser i Sverige och förstås även internationellt. Styrkan det ger innebär att man kan acceptera också en regional roll.

Det kan självklart inom en region (större eller mindre) finnas samordningsvinster och den geografiska närheten är då en viktig faktor. Det kan t.ex. handla om att tillgodose ett vidare kompetensbehov i regionen. Att bilda federationer eller motsv. med en närhets/regional princip kan övervägas som tankemodell.

Regionerna har en viktig roll för fördelning av strukturpengar vilket kan stimulera ett samarbete av finansiella skäl. När det gäller infrastruktur så kan det handla om helt andra regioner än de formella. Ansvarsfrågan i olika samarbeten är med nuvarande (och sannolikt även annan) myndighetsform ett bekymmer. Om man skapar en för något ändamål gemensam institution så finns det fortfarande oklarheter kring ansvar i myndighetsutövning visavi studenters rättssäkerhet m.m. Det innebär att det finns behov av en noggrann genomlysning av förutsättningarna för att sätta upp gemensamma organ och om formen som myndighet innebär ett hinder. Problem uppstår om organisationer med olika ägarformer startar samarbeten med de olika legala krav som finns på respektive organ.”

Beträffande **gemensamma beslutsorgan** har Anders Stening utrett saken¹⁰ åt regeringen i ett arbete (*Försöksverksamhet med ny organisation i högskolan*) kring försöksverksamhet med nya beslutsorgan framkommen i tider då den påbjudna särskilda kommittén för lärarutbildning var starkt kritiserad. Han

⁹ Avsnittet kopierat ur SUHFs landskapsrapport 2008.

http://www.suhf.se/web/Det_framtida_hogskolelandskapet.aspx

¹⁰ <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/85/37/6e0d6e56.pdf>

konkluderar att *Möjligheter för högskolor att samverka inom fasta organisatoriska former mellan jämbördiga parter måste tillskapas*. Han diskuterar även riskerna för ett demokratiskt underskott i det kollegiala inflytandet i sådana organ. T.ex. kunde det bli problem när, vilket gällde fakultetsnämnder, ordförande och vice ordförande utses efter förslag från berörd personal. Han fann att det var oklart var ansvaret för grundutbildningens innehåll skulle ligga och föreslog att det tydligare skulle anges i HF. Han påminner också om att det före 1993 fanns fakultetsorgan vid ett universitet som kunde vara gemensamma för alla högskolor i regionen. Lagstöd för detta finns emellertid inte längre. Stening ser dock inget hinder att regeringen i förordning skulle kunna föreskriva att beslut i vissa fall skall fattas i organ som är gemensamma för flera myndigheter. Samverkan mellan myndighet och icke-myndighet (stiftelse) måste ske genom avtal. Stening kommenterar också att ”det är svårt att se att högskolor utan vetenskapsområde skulle vilja ingå i en samverkan om det skulle betyda att dess verksamhet underordnades en annan högskola genom dess fakultetsorgan”. Efter autonomireformen har, som framkommer på annan plats (avsnitt 5.4) möjligen en del av de svårigheter Stening pekar på bortfallit, men fortfarande saknas lagstöd för äkta gemensamma organ. Varje myndighet måste fatta egna beslut om inte regeringen medger undantag. Som framhålls i avsnitt 5.3 kan det dock ses som en otymplighet att beslut måste fattas i flera omgångar.

Lars Ekholm gjorde en utredning när Svealandsuniversitetet (Dalarna, Mälardalen och Örebro) diskuterades. Han föreslår tre olika nivåer för federationer i rapporten *Ett nytt universitet – Federation Svealand*. Hans förslag sammanfattar han så här:

”--- lägger utredningen i sitt huvudavsnitt fram tre modeller för Federation Svealand, med olika grader av sammanhållning. I modellerna utgörs de viktigaste byggstenarna av förfoganderätten över pengarna och över organisationsfrågor. Komponenter i de tre modellerna är i första hand federationsstyrelse, federationsrektor, lärosätesstyrelse, lärosätesrektor och fakultetsnämnder.

- *I modell A: Federation Svealand/lätt: Tre lärosäten med en överstyrelse finns en federationsstyrelse och tre lärosätesstyrelser. Regeringen anvisar medel till federationen med redan angivna anslagsposter för lärosätena. Organisationsfrågor avgörs på lärosätenivå. Personalen är anställd vid lärosätena. Funktionen som federationsrektor läggs på antingen en av lärosätesrektorerna eller på ordföranden i federationsstyrelsen.*
- *I modell B: Federation Svealand/stark: Ett universitet med tre lärosäten är federationsstyrelsen en reell styrelse. Medlen från regeringen anvisas till styrelsen, som sedan fördelar dem vidare. Organisationsfrågorna hör till federationsstyrelsens domän. Federationsrektorn har samma funktioner som vid andra universitet och högskolor. Lärosätena har rådgivande styrelser. Personalen är anställd vid federationsuniversitetet. Studenterna antas vid detta. Fakultetsnämnderna är gemensamma, dvs. deras ansvarsområde går över lärosätesgränserna. Det finns en spärr mot nedläggning av ett lärosäte dels genom vetoregler i styrelsen, dels genom uttalande av regering och riksdag vid Federation Svealands tillkomst.*
- *I modell C: Federation Svealand/modifierad stark: Ett universitet i balans med tre lärosäten lämnas ett förslag som ligger mellan modellerna A och B, dock närmare B. Federationsstyrelsen tar emot medel från regeringen men kan inte utan vidare omfördela dessa på vägen till lärosätena. Federationsstyrelsen får ett större inslag av företrädare för lärosätesorterna. Organisationsfrågorna lämnas till lärosätesstyrelserna, som alltså är mer än rådgivande organ. Personalen är anställd vid federationen. Studenterna antas där. Fakultetsnämnderna är gemensamma. En arbetsfördelning etableras mellan federationsrektorn och lärosätesrektorerna.*

Federationsstyrelsen tar emot medel från regeringen men kan inte utan vidare omfördela dessa på vägen till lärosätena. Federationsstyrelsen får ett större inslag av företrädare för lärosätesorterna. Organisationsfrågorna lämnas till lärosätesstyrelserna, som alltså är mer än rådgivande organ. Personalen är anställd vid federationen. Studenterna antas där. Fakultetsnämnderna är gemensamma. En arbetsfördelning etableras mellan federationsrektorn och lärosätesrektorerna.

Ekholm diskuterade upplägget med personer i departementet. Han kom fram till att modellerna kan rymmas i högskolelagstiftningens möjligheter. Dock kan man fundera över vad som skiljer alternati-

ven B och C från en fusion – förutom att de ingående lärosätenas ”varumärken” även fortsatt är tydliggjorda. Relationen till region och omgivande samhälle kan i samma anda behållas. Väljs fusionsvägen skulle det nybildade lärosätet själv ha kunnat välja att organisera sig efter de tidigare lärosätena. Möjligheterna till uppdelning av verksamheterna mellan del olika orterna är större men resultatet av en uppdelning kan komma att inkräkta på varumärket. Beträffande alternativ C kan diskuteras huruvida regeringen anser sig vilja styra den interna medelsfördelningen i ett lärosäte inom federationen. Beträffande alla alternativen så bör den skeptiske också fråga sig huruvida ytterligare en beslutsnivå i organisationen är önskvärd. Den har den (eventuella) fördelen att en skilsmässa skulle vara möjlig om Regeringen önskar skilja det man sammanfogat i federationsform. I alla fall torde det vara enklare än att upplösa en fusionerad verksamhet. Alltnog, federation är en möjlig samarbetsform på gränsen till fusion.

En av sektorns många diskussionspunkter där det finns olika syn är formen för kopplingen mellan utbildning och forskning, det som benämns forskningsanknytning. Technopolis har 2011 tagit fram rapporten *Vem skall göra vad? En studie av kopplingen mellan forskning och utbildning*¹¹. Här framförs bl.a. åsikter om en arbetsfördelning som bygger på ”underleverantörer” och en klarare arbetsfördelning inom sektorn. Relevant för diskussionen av landskapet och samarbeten ges i rapportens slutsatser.

I en ideal värld kan man säga att det ska endast finnas så många universitet och högskolor som klarar av att ge forskningsanknuten utbildning. Så ser det inte ut. För att kunna tillfredsställa behovet av lärare, sjuksköterskor, socionomer och ingenjörer har lärosätena en stor kader icke-disputerade lärare.

Universitetens unika uppgift är att bedriva utbildning på alla nivåer. Vi ifrågasätter om alla i dagens system ska göra allt. Vissa får inte göra allt, dvs. högskolor får inte examinera doktorer och har mindre resurser för forskning. Men måste universiteten verkligen göra allt? Strategiskt tänkande handlar också om att välja bort. Måste de största universiteten vara så stora i termer av antal studenter på den grundläggande nivån? Vad skulle förloras om man koncentrerade insatserna till avancerad nivå, forskarutbildning och forskning? Den grundläggande nivån skulle då kunna skötas av därtill specialiserade högskolor. En möjlighet vore flera strategiska allianser och mer samarbete mellan närliggande lärosäten. Om det befanns vara den bästa lösningen, av organisatoriska eller varumärkesmässiga skäl, är fusioner ett alternativ. Fullskaliga sammanslagningar är dock inte den enda tänkbara möjligheten. Regionala högskolesystem som bygger på en arbetsdelning kan vara en annan möjlighet som dessutom skulle ge möjligheter att öka mobiliteten för universitetslärare. Lärosäten måste tillåtas att bli mer profilerade och mer komplementära. Det gäller även fördelningen mellan forskning och utbildning.

Det svenska systemet är på pappret enhetligt (”Högskolan”). I praktiken ökar skillnaderna mellan olika lärosäten. Vad som fattas idag är en mångfald av strategier som i sin tur accepterar att inte alla kan göra allt. En ökad arbetsdelning och profilering bör syfta till att öka kvaliteten i alla verksamheter, vid alla typer av utförare. Alltför länge har idealet varit att efterlikna våra äldsta, etablerade universitet (institutionell isomorfism). Till viss del dominerar fortfarande det strategitänkandet. Men vad återstår att göra när en sådan väg inte längre är möjlig? Måttstocken idag handlar mycket om forskning. Frågorna som fortfarande återstår är: Är det möjligt att vara framgångsrik som lärosäte om främsta fokus är utbildningen? Det bygger på en uppvärdering av högkvalitativ utbildning.

Det är angeläget att hitta en vision även för dem som inte är våra mest forskningsintensiva. Alla universitet och högskolor ska inte sträva efter att bli Uppsala universitet eller Karolinska institutet. Det behövs en utarbetad idé om hur man kan bli excellent på andra sätt, t.ex. genom en utmärkt grundläggande utbildning. Det måste kunna vara en framgångsväg att koncentrera sig på den grundläggande utbildningen.

¹¹ <http://www.iva.se/PageFiles/10664/Rapport%20Forskningsanknytning%20-%20Vem%20skall%20g%C3%B6ra%20vad.pdf>

Technopolis (Faugert & Co Utvärdering AB) har som tidigare nämnts också 2011 publicerat en studie av *Linneuniversitetets tillkomst – en studie av fusionsprocessen*¹². För den intresserade finns där en redovisning av motiv för fusionen, de olika stegen och vilka faktorer som varit viktiga.

Tim Ekberg har på SU:s uppdrag gjort en studie av förutsättningarna för ett mer systematiserat samarbete mellan universiteten i Stockholm. Studien¹³ har titeln *SU+KI+KTH=?*. Där lämnas en förteckning över olika typer av samarbeten mellan två eller flera av de ingående partnererna. Som generella kommentarer nämner Ekberg:

Många forskare och lärare kan vara duktiga att skapa samarbete inom sina områden, men är inte lika vana brobyggare över ämnesgränser. Detta försvårar mångvetenskapliga samarbeten. Ofta är externa medel riktade till specifika ämnen/områden och mer sällan till tvärvetenskapliga samarbeten. Detta kan vara ett skäl till att skapa egna incitamentsstrukturer som stimulerar uppbyggandet och etablering av tvärvetenskapliga samarbeten. Samtidigt påpekade några att tvärvetenskap inte nödvändigtvis alltid har ett egenvärde i sig.

Grunden till samarbete är att man har roligt tillsammans och att ett kreativt mervärde uppstår. I praktiken krävs dock ofta pengar. Forskarna har inte sällan åtskilliga idéer och uppslag, men väljer de som är möjliga att få medel för. De flesta återkommer till att det oftast måste finnas smörjmedel i form av nya medel för att samarbete ska komma tillstånd. För att samarbete ska kunna uppstå, inte minst inom utbildningen, behöver man även se till att det inte finns onödiga byråkratiska hinder. Ska samarbete styras uppifrån krävs även att den högsta ledningen (rektor/förvaltningschef) har ett tydligt och uttalat engagemang.

Mycket av samarbetet sker idag utan papper och avtal. Detta tycks både vara en tillgång och ett problem. Det skapar enligt några en flexibilitet, men upplevs av de flesta som en källa till osäkerhet och svårigheter. Det finns skillnader i fördelningsprinciperna mellan universiteten som försvårar samarbeten, framför allt inom utbildningen. För att underlätta för samarbetet behöver ett likande regelverk skapas, t.ex. vid poängräkning och ersättning inom utbildningarna. I det autonoma tidevarv som nu gäller är det även viktigt att inte skapa system och anställningsstrukturer som drar åt olika håll och försvårar samarbeten framöver.

2.7 Motiv för att samarbeta och/eller gå samman

I en artikel i *Chronicle of Higher Education*¹⁴ anförs i huvudsak fyra motiv som man kan ha för att vilja gå samman i en fusion – den yttersta formen av samarbete – med någon annan.

- Varumärket
- Forskningsresurserna kan stärkas
- Regeringen trycker på
- Rankingen

Varje lärosäte i fusionstankar bör naturligtvis finna sina egna motiv inkluderande relationen till de här givna. I mina samtal under detta projekt har ett antal andra anledningar nämnts till olika grader av samarbeten och dessa kan i punktform summeras som

- Högskolan är inriktad på att lösa problem och krävs samarbete för att göra det så löser man problemet den vägen. Kris skapar kreativitet. Man löser problem genom konstruktiv motåtgärd
- Synlighet – en allmän volymfråga och behov av gemensamt uppträdande vid studentrekrytering
- Höjd kvalitet som rimligen måste vara det ultimata motivet för ett samarbete och som förhoppningsvis även ger mer resurser

¹² www.techopolis-group.com

¹³ http://www.su.se/polopoly_fs/1.23918.1316012808!/menu/standard/file/SU_KI_KTH_Rapport.pdf

¹⁴ http://chronicle.com/article/University-Mergers-Sweep/125781/?sid=gn&utm_source=gn&utm_medium=en

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

- Examensrättigheter – är den traditionellt starkaste orsaken till att vilja samarbeta om man saknar egna
- Komplettering av egen profil eller för små ämnen måste läggas ner på hemmaplan eller förstärkas i samarbeten
- Effektivare administration och ökad kostnadseffektivitet
- Att främja en region/stad som studentregion/stad

2.8 Varför går det inte alltid som man först tänkte?

Det finns exempel på samarbetsansatser som inte fullföljts, lagts ner eller där dokumenten är bortglömda av många men där "andan" ändå kan finnas kvar. Dessa räknas inte in här.

Sammanlagingsförsöket Örebro- Mälardalen-Dalarna hade andra orsaker till att den inte slutfördes. I Technopolis analys av Linnéuniversitetets tillkomst¹⁵ skrivs:

För att en fusion ska bli framgångsrik krävs stöd från det närmast omgivande samhället, bland annat näringsliv, kommuner och landsting. Regionens roll har varit viktig när det gäller utvecklingen av det svenska högskolelandskapet. I många delar av landet har högskolor och universitet fungerat som regionala tillväxtmotorer och därtill bidragit till vidgad rekrytering.

Ett exempel på hur det kan gå när det lokala näringslivet är tveksamt till en fusion är den uteblivna sammanslagningen av Örebro universitet och Mälardalens högskola. Att ABB och övrigt näringsliv runt framför allt Västerås men också Eskilstuna inte samtyckte till en sådan förändring var en viktig orsak till att man åtminstone i den framstöt som gjordes runt 2005 stannade på en punkt av institutionaliserad samverkan, för att återkoppla till terminologin i Figur 1 (ej med här). Senare fortsatte processen och lärosätena involverade sig i vad som kan betecknas som ett universitetsnätverk.

Att efterföljande lärosätesledning 2009 valde att avbryta processen mot en alltmer intensifierad samverkan med fusion som möjlig slutpunkt hade sannolikt mer att göra med utbildningsministerns besked om att substantiella medel för att täcka sammanslagningens kostnader inte skulle kunna påräknas, än näringslivets och övrigt regionalt motstånd. Vid den tidpunkten skulle en fusion möjligen ha kunnat bli av; då var inte längre de regionala aktörerna emot.

Regionen var också viktig för den genomförda fusionen till Linnéuniversitetet. I den nämnda rapporten framförs:

En intressant aspekt som framkommit i intervjuerna är att tankarna på en fusion av dessa bägge småländska lärosäten har sammanfallit med ett närmande mellan de bägge länen, Kronobergs respektive Kalmar län. Förhållandet mellan Kalmar och Växjö har historiskt sett inte enbart präglats av samarbete och utsträckta händer.

Snarare har det, menar många intervjupersoner, funnits en viss misstänksamhet och konkurrens. Det gäller regionerna i stort men även lärosätena som en gång i tiden kämpade om att bli universitetsfilial till Lunds universitet. Detta har förändrats på senare år, redan före fusionsprocessen inleddes. De tankar om en storregion av det slag som för några år sedan diskuterades flitigt, i samband med att den s.k. Ansvarskommittén levererade sitt betänkande, är i högsta grad levande. Fusionsprocessen har ytterligare förstärkt tanken om en större region som skulle kunna bli mer konkurrenskraftig och mer synlig nationellt och internationellt.

Blekinge var länge med i Sydostsamarbetet men gjorde efter skifte av rektor och styrelse helt enkelt bedömningen att det fanns mindre att vinna på en fusion än att fortsätta som eget profilerat lärosäte.

Se också avsnittet om icke genomförda fusioner beträffande sju lärosäten i Stockholm, avsnitt 2.5.3.

¹⁵ http://www.technopolis-group.com/resources/downloads/se/rapporter/universitetet_rapport_final.pdf

Rektorerna har en viktig roll för att driva samarbetet, se 6.5.

2.9 Synpunkter från det politiska systemet

Det kan vara relevant att stanna upp ett ögonblick att fundera över huruvida dagens regeringspolitik ändras vid ett regeringsskifte. Det är inför ett eventuellt omstruktureringsarbete i sektorn angeläget att själv komma fram till alternativt förslag Regeringen till att tala om vilka avsikter man har med det svenska utbildningssystemet, helst båda. Varför skall vi ha en utbildad befolkning, osv? Mats Benner konstaterar i En vitbok i färg¹⁶ att *Det är inte helt lätt att förstå vad regeringen vill. Sannolikt vill den lite av varje*. I mina samtal har efterlysts en bättre samsyn mellan U- och N-departementen inbördes och med de regionala myndigheterna, och en för hela Regeringskansliet samlad analys.

Ett utdrag ur budgetpropositionen hösten 2011 får illustrera regeringens politik:

”Flera lärosäten har en verksamhet som riskerar att bli känslig för omvärldsförändringar. Det gäller till exempel lärosäten med en hög andel tredjelandstudenter, hög andel distansstudenter eller en stor koncentration av sitt utbildningsutbud på enskilda större utbildningar som har fått kritik i Högskoleverkets utvärderingar, exempelvis lärar- och sjuksköterskeutbildningar. En väg att minska sårbarheten och öka kvaliteten inom både den högre utbildningen och forskningen är genom fler samgåenden mellan lärosäten. Förändringar av organisationen bör bygga på lärosätenas egna bedömningar och på frivillighet. För att öka incitamenten till frivilliga samgåenden föreslår regeringen att stimulansmedel ska avsättas. För 2012 avsätts 20 miljoner kronor, därefter beräknas 75 miljoner kronor per år för kommande år.”

I argumentationen anför departementet som en av omvärldsförändringarna att antalet förstahands-sökande till högskolan kommer att minska med 20-25 % om några år. De som idag mest rekryterar de studenter som inte kom in på sitt förstahandsval kommer att få än kraftigare reduktion av sitt söktryck. Lars Brandell¹⁷ har gjort en annorlunda beräkning och kommer fram till en minskning av högst 6 %.

Det är då relevant att fråga sig om denna syn på framtiden också delas av det största oppositionspartiet. Från (s) sida har man sagt (Juholt i GP): *En viktig insikt är att högskolorna, trots sitt nationella uppdrag, huvudsakligen verkar på en lokal marknad. Att det finns en förmåga att anpassa det regionala utbildningsutbudet till de behov och krav som råder på den omgivande arbetsmarknaden är därför av största betydelse. En uppgift för kommissionen bör vara att skapa en bättre samordning mellan det västsvenska näringslivets behov av kompetens och de regionala högskolornas och universitetens verksamhet.*

Mikael Damberg sammanfattar (s) syn i:

”Vi har skrivit om det i flera år i vår högskolemotion. Bra med ökad samverkan och profilering. Men nej till påtvingade ihopslagningar nedläggningar - vi har upprepade gången kritiserat den svälta räv strategi som regeringen uppenbarligen arbetar efter. På senare tid har vi skrivit i SULF tidningen och flera lokal artiklar med anledning av regeringens neddragningar av utbildningsplatser främst på mindre och medelstora högskolor.”

I (s) partimotion sägs:

”Att bedriva forskning vid alla lärosäten har flera fördelar. Det stärker en forskningsbaserad grundutbildning och är en förutsättning för undervisning på solid vetenskaplig grund. Excellenta och starka forskningsmiljöer är fullt förenligt med forskning i hela landet. Den socialdemokratiska forskningspolitiken möjliggör spets och bredd i hela Sverige. Den underlättar för högskolor att rekrytera goda forskare och höja andelen disputerade lärare. Den forskning som bedrivs vid högskolorna har ofta ett gott samarbete med det lokala och regionala näringslivet, inte minst basnäringarna, och har ofta nära till tillämpning och kommersialisering. Att forskning ska kunna bedrivas i hela landet bidrar till tillväxt i alla Sveriges regioner.

¹⁶ En vitbok i färg – tio inlägg om svensk forskningspolitik. Utgiven av Mälardalens högskola 2011

¹⁷ www.lilahe.com/aldersskullar.pdf

Vi är positiva till att högskolor har fått rätt att ansöka om examinationsrätt för forskarutbildning inom smälare ämnesområden och inte bara på vetenskapsområden. Högskolorna kan då, inom ett eller flera ämnen där man har spetskompetens, själva anta och utbilda doktorander. Det är inte minst av kvalitets skull viktigt att inga lärosäten får konkurrensnackdelar inbyggda i systemet på grund av sin storlek. Därför är vi positiva till en särskild forskningspeng som baseras på antalet helårsstudenter. Vi vill vara tydliga med att forskningspengen ska följa antalet helårsstudenter över åren och inte bara tjäna som ett ingångsvärde i det nya systemet. Vår grundprincip är att alla lärosäten ska behandlas lika i detta avseende.

Grundutbildning, forskarutbildning och forskning kan inte isoleras från varandra. Genom en stark satsning på en väl utbyggd grund- och forskarutbildning och genom att uppmuntra till ökad samverkan mellan akademi och arbetsliv får vi ut mer av våra satsningar.

Vi vill göra den svenska forskningskartan mindre statisk och vi vill se mer av profilering och samverkan. Vi vill också ha bättre uppföljning. Utvärderingssystemen bör vara neutrala mellan högskolor och universitet, även de senare måste kunna förlora rätt till utbildning på forskarnivå om kvaliteten inte är tillräckligt hög.”

Näringsdepartementet har (genom Annie Lööf) skrivit debattartiklar om vikten av att en samverkansindikator används vid fördelning av forskningsanslag. Udep har i sin DS baserad på Anders Flodströms utredning med en sådan parameter men inte så stor, och baserad på relativt begränsat underlag. Här kan man alltså notera en skillnad i synen mellan olika departement – och partier.

Mitt eget sammanfattande intryck – andra kanske gör en annan bedömning - är att det inte blir någon avsevärd skillnad i politiken vid ett regeringsskifte och att synen på nyttan av högskolesektorn inte skiljer – eller att oppositionen är tydligare än regeringen om den nationella strategin. De flesta oppositionsinlägg handlar om den egna regionens högskola/universitet och sällan om högskolan som infrastrukturellt riksintresse. Av andra skäl än ett regeringsskifte kan man ställa frågan hur uthållig principen om resursallokering efter kvalitetsutvärdering är, vilka summor som skall reallokeras efter utvärdering och efter vilka kriterier utvärderingen sker. Det gäller både forskning och utbildning. Ett klokt lärosäte ägnar mer tid åt de frågor man själv vill driva och den ämnesmix man vill ha än att optimera sina parametrar i förhållande till ett utvärderingssystem, baserat på den kompetens lärosätet har och den kompetens som finns. En bedömning av vilken orderingång man kan ha för utbildning, forskning, externa medel, företagskontakter osv och hur konkurrensen ser ut om 10-15 år förefaller viktigare som underlag för strategiska överväganden.

2.10 Synpunkter från facket

Vid samtal med SULF framkom att facket inte har några som helst synpunkter på antalet lärosäten eller var de är placerade. Viktigare är att varje lärosäte har en hållbar akademisk miljö. SULF är också angelägen om att värna den kollegiala beslutsstrukturen och det fackliga inflytandet.

SULF har konstaterat några problem under de senare åren rörande gemensamma beslutsorgan och samarbeten. Det ena är att facket vill bli involverat så snart det finns ett tankeembryo om ett mer genomgripande samarbete av något slag. Genom MBL (eller samverkansavtal) skall man ingå tidigt i processen och under varje steg. Förbundet hänvisar till partställningssystemet som är överenskommet i det så kallade Huvudtalet.

Beträffande frågan om synen på att öppna en filial på annans Campus så anförs att man knappast kan tvinga en arbetstagare att ändra sitt tjänstgöringsställe om detta inte överenskommit i ett anställningsavtal. En sådan förläggning bör, om den överenskommit, kompenseras på lämpligt sätt. Naturligtvis kan även uppkomma arbetsbristsituationer på Campuslärosätet om ett annat lärosäte svarar för utbildningarna.

2.11 Andra utredningar på gång januari 2012

2.11.1 Departementet om gemensamma beslutsorgan

Eva Westberg, tidigare chefsjurist på HSV, har ett intern uppdrag i Udep att samla fakta kring hur gemensamma beslut myndigheter emellan fattas. Hon skall leverera en intern pm i januari och jag har framfört till departementet att den faktasamlingen med juridiska förtecken som hon tar fram är viktig för alla i sektorn. Den kommer att mynna ut i önskemål till departementet om att få ett bättre lagstöd för de samarbetsorgan lärosätena skapar och legaliteten i de beslut som fattas. Konkret föreslår hon en ytterligare utredning med uppdraget att komma med förslag till ändrad lagstiftning. Vi var eniga om de förenklingar som borttagande av regleringen av fakultetsnämnden innebär, men likväl behövs ett ökat konkret lagstöd för att underlätta samarbetet och undvika att dubbla beslut behöver fattas.

Jag har upprepade gånger begärt att Udep skall lämna ut sin pm. Man är inte helt avvisande men i skrivande stund har inte frågan lösts.

2.11.2 SUHF:s framtidsgrupp

Förbundets styrelse beslutade i juni 2011 att genomföra en framtidsanalys med sikte på år 2020. Liknande analyser har gjorts i andra nordiska länder men också av EU. Den norska är refererade på annan plats (avsnitt 3.1). Syftet för SUHF med arbetet är att initiera och föra diskussionen för att utan hänsyn till de dagsaktuella politiska frågorna skapa ett underlag för Förbundets eget och därmed medlemmarnas arbete.

--- I arbetet ingår att genom studier av internationella rapporter av motsvarande slag. intervjuer med ledande företrädare (t ex bland nuvarande och tidigare rektorer) och opinionsbildare identifiera ett antal problemområden som sedan bearbetas ytterligare. Den grundläggande frågeställningen är vilka utmaningar som väntar svensk högskolesektor och vilken roll som universiteten kan eller bör spela i samhället? Av intresse för beskrivningarna är inte enbart utvecklingen i Sverige utan även vad som sker i EU och andra internationella trender. Det är också viktigt att få omvärldens syn på svensk högskolesektor, såväl från andra sektorer i Sverige som från nordiska lärosäten.

En viktig utgångspunkt för arbetet är hur högskolesektorns skall möta en allt mer globaliserad omvärld vad gäller såväl forskning som utbildning och kunna tillgodose det framtida kompetensbehovet i samhällets olika sektorer.

Anders Söderholm leder arbetet i vilket även bl.a. Karin Röding och Stefan Bengtsson ingår.

2.11.3 IVA:s arbete om Universitet och högskolor 2020

Ett projekt som ännu bara är på projekteringsstadiet är IVA:s *Universitet och högskolor år 2020*. Här avser akademien att underlätta högskolornas eget förändringsarbete genom att föreslå åtgärder hur lärosätena kan bli en bättre resurs för kompetensförsörjning och hur man bäst hanterar de organisatoriska förändringar och den konsolidering som sektorn står inför.

2.11.4 Utredning av samarbeten utgående från Skövde

Skövde har utsett en utredningsgrupp bestående av Dan Brändström, Sigbrit Franke och Christina Rogestam och en student att titta på förutsättningarna för närmare samarbeten. Huvudriktningen är Örebro och/eller Borås. Arbetet skall bedrivas skyndsamt.

2.11.5 Strategiska allianser ur högskolans perspektiv

I t.ex. Södertörns strategiska plan för de närmaste åren antagen december 2011 sägs att man skall undersöka möjligheterna för att skapa strategiska allianser. Det innebär att Södertörn söker riktade samarbeten i viktiga delområden för att stärka och utveckla den egna verksamheten. Samma tankar

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

finns förstås i andra lärosäten, t.ex. Mälardalen. Ordet allians kan också uppfattas som en mer fullständig allians mellan lärosäten, att man i alla frågor skall samarbeta. Men för Södertörn och även andra så handlar det om delområden/inriktningar.

2.11.6 Gotland – Uppsala

Den 16 december 2011 undertecknades ett inriktningsbeslut om ett samgående mellan de två lärosätena. Mycket är förberett sedan ett antal år, men en del utredning återstår innan man föreslår Regeringen om att genomföra samgåendet. Den 1 januari 2013 skall enligt planerna fusionen vara genomförd.

2.11.7 Utvärderingen av arbetsmarknadsanknytning.

Som ett "note added in proof": Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU, ska även granska utbildning

Regeringen har beslutat att utvidga det uppdrag Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU, har till att också omfatta utbildningssektorn.

Regeringen ger IFAU ett utökad uppdrag på utbildningsområdet från och med slutet av februari. Samtidigt ska namnet ändras till Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering, medan förkortningen IFAU består. Regeringen anslår samtidigt ytterligare fyra miljoner kronor till myndigheten.

IFAU bedriver sedan tidigare utbildningsforskning för att studera arbetsmarknadseffekter av utbildning. Till det nya uppdraget hör att studera hur studieresultat påverkas av olika faktorer i utbildningssystemet:

*"Det finns en stark koppling mellan utbildning och arbetsmarknad och vi ser många intressanta frågor att studera inom ramen för det nya uppdraget. Forskningsnära utvärdering ger en bättre förståelse för hur människor kan lyckas i både skola och arbetsliv och är ett mycket viktigt underlag för politiken", kommenterar IFAUs generaldirektör **Olof Åslund** i ett pressmeddelande."*

2.11.8 HSV, VHS och IPK

Det är inte oviktigt för lärosätena hur övrig myndighetsstruktur i sektor är utformad. Birgitta Böhlin har i dagarna lämnat sitt (del)förslag¹⁸ till hur de tre myndigheterna HSV, VHS och IPK skall bli två. Utredningsuppdraget var mycket detaljerat och erbjöd inte så många frihetsgrader. Det är inte lätt att se vilken inverkan den föreslagna ändringen har för enskilda lärosäten, men inflytandet över HSV (och examenstillståndsprovningarna) och "VHS-nouveau" (antagningshanteringen, informationen och IPKs gamla domäner m.m.) är aktuellt att diskutera.

3. Exempel från Norge, Finland och Östersjösamarbeten

Göran Melin och Linda Blomqvist (Faugert & Co Utvärdering AB) har 2011 publicerat en mycket läsvärd statusöversikt över *Förändringsprocesser vid nordiska universitet*¹⁹. Arbetet har utförts på Nordiska ministerrådets uppdrag. Jag exemplifierar några förändringar från Norge och Finland baserade på dagsaktuella informationer jag fått från min fd kollegor som generalsekreterare och andra vänner i respektive land. (Se även 4.9)

3.1 Norge

Beträffande synen på utmaningar för framtiden har norska SUHF (Universitets- och högskolerådet, UHR) haft en kommission för att göra en framtidsanalys för sin sektor²⁰. Avsikten är att identifiera vad lärosätena behöver göra efter en bedömning av vilka frågor som kommer att vara styrande

¹⁸ http://www.sou.gov.se/pdf/SOU%202012_1.pdf

¹⁹ <http://www.technopolis-group.com/resources/downloads/Rapport.pdf>

²⁰ http://www.uhr.no/documents/framsynsanalyse_for_UH_sektoren.pdf

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

på ca 10 års sikt. Sverige och Norge ligger i samma del av världen och har i stort sett samma samhällssystem. Analysen kan därför vara intressant att ta del av.

Av de viktigaste trendene som er pekt på som relativt sikre, vil arbeidsgruppen trekke fram:

Teknologisk utvikling

Demografisk utvikling

Globalisering og globale utfordringer

Tettere samspill med næringsliv og samfunn for samstemming av behov for kompetanse

Større prosjekter, joint programming, internasjonalt samarbeid

Vidare ur norske UHR:s framtidsanalys:

Konsekvenser og konfliktlinjer pga. av ovenstående trender:

- *Organisering og utvikling av undervisning og undervisningsformer bl.a på grunn av teknologisk utvikling (IKT – sosiale medier) og på grunn av framtidige studenters læringsmønstre*
- *Institusjonene må videreutvikle strategisk kompetanse for samarbeid regionalt, nasjonalt og internasjonalt*
- *Institusjonene må videreutvikle kompetanse til å organisere og lede større og tverr- og flerfaglige prosjekter*
- *Innovasjonskompetanse må utvikles for å forberede og håndtere raske omstillinger*
- *Tydligere profilering av institusjonene blir viktigere for å hevde seg i internasjonal konkurranse om studenter og arbeidskraft*
- *Strategisk kompetanse blir viktigere for å nå fram i forhold til politiske prioriteringer for budsjett og rammebetingelser*
- *Diversitet – struktur*
- *Synliggjøring av forskning, forskningens og forskningsbasert utdannings betydning og resultatene av dette.*

Jag lyfter här också in vad som sägs om näringslivets och samhällets behov av utbildning eftersom det innehåller en del om lärosätens roll för region och näringsliv:

Noen spesifikke problemstillinger som må vurderes er blant annet:

hvordan dekke behovet for kompetanse og kapasitet for velferdsstaten, profesjoner (spesielt helse-/sosialfaglige yrker samt lærer)

bachelor vs master i et 10 års perspektiv. Hvilke trender og grep må gjøres for å få en gunstig utvikling på dette?

Hvordan og av hvem defineres samfunnets behov for kompetanse, og hvilke konsekvenser får dette for utdanningsinstitusjonenes virksomhet? Det er mye fokus på realfag og velferdsstatens yrker, men i en helhetsbetraktning må ikke minst humaniora, kunst og kultur og økonomi- og administrasjonsfagene også ivaretas

Universitetenes og høgskolenes rolle i LivsLang Læring (LLL) vil bli tydeligere og sterkere i kommende periode.

Regjeringens nordområdesatsing har kompetanse som sin viktigste kjerne. Uten utvikling av ny kunnskap innen sentrale strategiske områder og utvikling av kompetansen til befolkningen i landsdelen kan ikke strategien realiseres. Universitetene, høgskolene og andre kunnskapsprodusenter må følgelig ha en helt sentral plass i nordområdestrategien. Landsdelens tilgang på høyt kvalifisert arbeidskraft er en avgjørende innsatsfaktor for å lykkes med den nordområdestrategien regjeringen legger opp til. Utfordringer ligger i å rekruttere nok folk med riktig kompetanse.

Den interesserade kan läsa om bakgrundsfrågorna och överväganden i den angivna referensen. Norge har avsatt 50 MNKR som SAK-medel (SAK står för Samarbeid, Arbeidsdeling og Konsentrasjon). Dessa går till både fusioner och till ämnesmässigt samarbete om utbildning och forskning och till nationell omhändertagande (ivaretagelse) av små och utsatta ämnen. Som jag har förstått det är de avsatta medel av utomordentligt stor katalytisk betydelse och pådrivare av förändring.

De senaste åren har det varit gott om exempel på norska fusioner. Högskolan i Tromsø gick 2009 upp i Tromsø universitet, Högskolan i Oslo har gått ihop med Högskolan i Akershus. Universitetet i Agder planerar ett samgående med Högskolan i Telemark.

Det förefaller som Kunnskapsdepartementet är aktivt i processerna. Man lade 2010 fram en rapport som rekommenderade sammanslagning mellan tre högskolor i regionen Nordland (Högskolorna i Bodö, Narvik och Nesna).

Universitetet för miljö och biovetenskap (UMB) har en gemensam styrelse med Norges veterinärhögskola och utreder detaljerna fortsatt med samorganisation och samlokalisering. Man är etablerad som "Det nya universitetet" på hemsida mm. Agneta Bladh är med i styrelsen.

Oslofjordsalliansen²¹ är ett samarbetsprojekt mellan UMB (se föregående stycke), högskolan i Östfold, högskolan i Baskerud och högskolan i Vestfold. Enligt OFA:s hemsida är motivet att "gi deg som student større valgfrihet, bedre karriermuligheter og et anda bedre studietilbud". Mitt intryck är att syftet är att samlat erbjuda ett antal utbildningsprogram och möjlighet att använda hela det samlade utbudet.

Med motivet att kunna bli ett universitet tecknades efter förutredningar ett samarbetsavtal²² mellan högskolorna i Gjøvik, Hedmark och Lillehammer samt de berörda kommunerna ett samarbetsavtal för att etablera ett Universitet i Innlandet (Innlandsuniversitetet). Det skall ske i några steg. 2013 skall högskolorna ha slagit sig samman och två år senare skall man ha fått universitetsstatus. Ett av motiven är att skapa en bättre balans mellan antalet sökande från regionen och utbildningsutbudet genom en ökning av antalet utbildningsplatser.

Under rubriken Norge kan det också vara relevant att nämna några samarbeten mellan svenska lärosäten och norska lärosäten. Under UNISKA²³ (UNiversitet i Inre SKandinavien) har Karlstads universitet och Högskolan Dalarna samarbetat med de norska högskolorna i Gjøvik, Hedmark, Lillehammer, Akershus (numera del av Högskolan i Oslo) och Östfold. Lärosätena är självständiga parter. Upprinnelsen till samarbetet var att de norska lärosätena (framför allt) trängde efter de forskarutbildningsrätter som Karlstad hade. Ett stort antal projekt har drivits, personal har lärt känna varandra och också deltagit i s.k. 24 timmars övningar där vissa problem skulle lösas. Från Dalarna säger man att det finns outnyttjad potential att göra mer av det hela. (Ingegerd Palmér är ordförande i Gjøvik.)

MIUN samarbetar med högskolorna i Trøndelag (Nor – och Sör) vilket leder tankarna till att de naturliga samarbetsregionerna inte ligger inom nationens gränser.

För den som önskar veta mer om Norge och dess system så kan rekommenderas samtal med ett antal svenska rektorer som har eller haft säte i lärosätesstyrelser i Norge t.ex.: Agneta Bladh, Christina Ullenius, Ingegerd Palmér, Kerstin Norén, Karin Röding. Ingela Josefsson har varit aktiv vid Universitetet i Nordland, Bodö.

²¹ www.oslofjordalliansen.com

²² www.innlandsuniversitetet.com

²³ www.uniska.org

3.2 Finland

Från finska utbildnings- och kulturministeriet har följande översikt över aktiva strukturella utvecklingsprojekt²⁴ hämtats.

- *Den nya Aalto-högskolan som bildas av Tekniska högskolan, Helsingfors handelshögskola och Konstindustriella högskolan och baserar sig på en stiftelse*
- *Östra Finlands universitet, som bildas av universiteten i Joensuu och Kuopio och Åbo nya universitet, som bildas av Åbo universitet och Åbo handelshögskola*
- *Haaga-Helia yrkeshögskola som har bildats av Helsingfors yrkeshögskola för företagsekonomi och Haaga ammattikorkeakoulu*
- *Yrkeshögskolan Metropolia som bildas av Stadia och EVTEK samt yrkeshögskolan Novia som bildas av Yrkeshögskolan Sydväst och Svenska yrkeshögskolan*
- *Lapplands universitet, Rovaniemen ammattikorkeakoulu och Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu stärker sitt strategiska samarbete genom att bilda ett högskolekonsortium. Ett liknande samarbete pågår mellan yrkeshögskolorna i Södra Karelen, S:t Michel och Kymmene och Villmanstrand tekniska universitet*
- *Strukturell utveckling av högskolebiblioteken. Bibliotekens samarbete ökas, aktiviteterna effektiveras och bibliotekens antal minskas*
- *Högskolornas gemensamma dataadministration*

Till denna lista kan fogas HERA (Helsinki Education and Research Area) fogas. HERA utgörs av sju universitet och åtta högskolor (univs of applied science) som samarbetar kring internationalisering av utbildningen och att utveckla servicen för studenter och personal.

Jag tittade lite på material från det samarbete mellan Lapplands universitet, Rovaniemen ammattikorkeakoulu och Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu i LUC (Lapland University Consortium) som nämns i förteckningen. Man är så etablerade i sitt samarbete att man har en gemensam webbsida²⁵. Varje lärosäte i konsortiet är kvar som enhet men man arbetar intimt samman och har en executive group (rektor och projektledare), som fattar alla operativa beslut och en strategegic group (ordförandena från resp universitet). *"Money is coming straight to universities(separately) and we have an agreement with ministry on education, which consist of common part (same all these three partners) and different part (different all these three)."*

Man har gemensamma enheter för bibliotek och ett gemensamt språkcentrum. Sättet att arbeta påminner om de federationstankar som Lars Ekholm utvecklade för Svealandsuniversitetet. Man strävar efter att reducera överlappen i verksamheten men även ta hänsyn till regionalt ansvar. Ett exempel på kommande samarbete är gemensamma innovationsprogram, ett institut för turismforskning och ett för Nordisk kultur.

University Alliance Finland är ett strategiskt partnerskap som bildades 2008 mellan universiteten i Jyväskylä och Tammerfors tillsammans med tekniska universitetet i Tammerfors. I en vision för 2015 säger man²⁶

- *University Alliance Finland is the most attractive university consortium in Finland for domestic and international students and staff.*
- *The Alliance is a leading multidisciplinary university consortium in Finland*

²⁴

http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/rakenteellinen_kehittaminen/index.html?lang=sv

²⁵ www.luc.fi

²⁶ <http://www.yliopistoallianssi.fi/en/what-is-the-university-alliance-finland>

- *In its strength areas the Alliance competes with the best research environments in the world*
- *Every student, every alumni, every staff member is proud of being affiliated to the University Alliance, Finland.*

Jag har inhämtat att detta ambitiösa samarbetsprojekt på vägen mot fusion numera snarare är ett samarbete än förstadiet till en fusion. Tammerfors tekniska universitet har blivit stiftelseuniversitet vilket inte förenklar en fusion. Man fick heller inte de utvecklingspengar i den utsträckning man behövde. Mycket har dock kommit fram ur samarbetet. Det finns en fakultetslikande enhet mellan tammerforsuniversiteten för området bioteknologi. Det finns också mycket samarbete inom IT. Där emot blev det inte en gemensam handelshögskola som planerades. Mitt intryck är att utvecklingen illustrerar rektors oerhört viktiga roll i ett långsiktigt förändringsarbete.

UNIFI, det finska SUHF, har låtit fyra grupperingar från olika lärosäten gå igenom förutsättningarna för en nationell arbetsfördelning inom naturvetenskaperna, humaniora, samhällsvetenskaperna och utbildningsvetenskap. Rapporterna är klara med föreligger bara på finska. En något förbättrad men fortfarande tafflig och mycket gissad Google-översättning av UNIFIs sammanfattning lyder

"Finska universitets (UNIFI) projekt för samordning av den strukturella utvecklingen är nu avslutat och de fyra arbetsgrupperna har publicerat sina slutrapporter. Arbetsgrupper har granskat humaniora, utbildnings(vetenskap) naturvetenskap och samhällsvetenskap. Syftet är att förtydliga universitetens samarbete genom arbetsfördelning och att stöda en uppdelning och profileringen av universiteten. Man vill säkerställa att ingen region (helt) förlorar pedagogiska discipliner eller får för tunn verksamhet. Arbetsgruppen ger totalt 18 utvecklingsförslag som skulle främja samarbete mellan universitet och dess arbetsfördelning. Små utbildningar kan avslutas genom att intensivifiera samarbetet inom universitet och mellan dem. Både naturvetenskapliga och humanistiska gruppen föreslår att medverkan av forskningsanknytningen för lärarutbildning stärks. Således, för att bättre ansluta undervisningsinnehållet i den senaste forskningen inom lärarutbildningen. Humaniora och samhällsvetenskaps arbetsgrupper vill att de ämnen som bildas omfattande uppsättningar och tvärvetenskaplig, integrerad grader. Samhällsvetare anser att ekonomiska medel behöver tilldelas för koncentrationen. Utbildningens arbetsgrupp vill uppmärksamma det faktum att specialklasser, och speciella dagis räcker inte. Man konstaterar brister i fokus i båda språkgrupperna i södra Finland. Fler utbildningsställen behövs för att motverka regionala skillnader.

4. Arter av svenska samarbeten inom utbildningsområdet

Enligt SUHF:s landskapsrapport från 2008 kan

"Samverkan kan schematiskt indelas på följande nivåer:

- 1. Institutionssamarbeten** av oreglerad art där ingen ersättning utgår åt något håll och där samarbetet drivs på individuell bas genom intresserade individer
- 2. Avtalssamarbete.** Avtal kan förstås träffas för att dela på viss resurs eller en utbildning och rör ett eller flera specifika ändamål, dvs en begränsad del av parternas verksamhet. Det kan ske på institutions-, fakultets- eller lärosätetsnivå och röra svenska eller internationella samarbeten.
- 3. Nätverk.** Ett nätverk av samarbetande lärosäten kan också komma överens om samverkan kring olika verksamheter, inklusive överenskommelser om arbetsfördelning.
- 4. Konsortium.** Ett konsortium kan sägas vara en konfederal struktur där man behåller sin fullständiga självständighet men enas i policies.
- 5. Federation.** I en federation finns en gemensam överstyrelse för två eller flera högskolor, var och en med egen styrelse och ledning. Den gemensamma styrelsen fördelar medel och "uppdrag" till Federationer. Modellen håller på att utvecklas i Östra Finland och ett välkänt exempel finns också i staten Kalifornien.
- 6. Fusion.** Fusion innebär ett fullständigt samgående där tidigare organisationer helt upphör."

Nedan ges några exempel på använda samarbetsformer. De vanligaste – och enklaste – är punkterna 1 och 2. För en närmare beskrivning av federationstanken hänvisas till avsnitt 2.6 (om Svealandsuniversitetet).

4.1 Lärosätetsnivå och "fakultetsnivå"

En del samarbeten i denna kategori är upptagna i avsnitt 2.5 och på flera andra platser i framställningen. Här uppmärksammar jag exemplet Göteborgs universitet-Högskolan Väst. År 2008 skrevs ett samarbetsavtal mellan lärosätena med syftet att stärka deras samarbeten. I avtalet står att parterna inte skall konkurrera med varandra utan tydligt komplettera varandra med gemensam hänsyn tagen till verksamheternas skilda lokala förutsättningar. Målsättningen skall vara att (i mitt urval) skapa ett bredare rekryteringsunderlag, ökade valmöjligheter för studenterna, ökad kvalitet i utbildningarna, gemensamma forskningsprojekt, gemensamma seminarier, ökat lärarutbyte osv. Man skall utnyttja möjligheterna att använda varandra vid utbildningsuppdrag. Högskolans doktoranders verksamhet skall hanteras i överenskommelser mellan berörd fakultetsnämnd och högskolan. Avtalet säger också att delade anställningar skall stimuleras. Samarbete mellan förvaltningsgemensamma områden skall utvecklas. Ekonomiska transaktioner mellan lärosätena skall normalt inte ske. Ett samverkansorgan med tre ledamöter för respektive lärosäte inrättas som kontinuerligt rapporterar till respektive rektor. En första utvärdering skall göras i juni 2012.

Ett annat göteborgsexempel på äkta samarbete gäller apotekarutbildningen där GU saknade spets i ett par kompetensområden som fanns på CTH. Man tog det raska greppet att gemensamt annonsera ut tre professorer där innehavaren kunde välja placering på endera lärosätet.

Det har tidigare – och finns i viss utsträckning fortfarande – avtal som gett studenterna rätt att fortsätta vid ett annat lärosäte. CTH har nyligen sagt upp sådana avtal med KaU, Borås och Skövde. MIUN har fortfarande med KTH och SU så bilden är splittrad.

På lärosätetsnivå kan också sorteras in ett antal centrumbildningar som dock behandlas separat i 4.5

4.2 Lägre nivåer

Samarbetena på institutions- och forskarnivå är så många att de inte är möjliga att beskriva här. Mycket ofta, traditionellt sett, har det handlat om avtal för doktorander i områden där man saknar egna rättigheter. En viktig grund för sådana samarbeten är personliga relationer. En lärare som kommer från ett lärosäte till ett nytt har ju i allmänhet sina nätverk kvar och sina kopplingar till en tidigare forsknings- och utbildningsmiljö.

4.3 Forskarskolor/forskarutbildning

Forskarskolor är idag den vanligaste formen av avtalat samarbete lärosäten emellan. Det kommer till på egna initiativ eller från staten alternativt annan finansör. I mitten av 90-talet satsade Stiftelsen för strategisk forskning mycket på forskarskolor. Motivet var att det behövdes en förstärkning av forskarutbildningen och att det inte var någon annan som hade uppdraget. Det kan vara värt att minnas att råden då fick 14-15 %-iga neddragningar på sina anslag. Staten såg gärna att löntagarfondstiftelsernas medel kunde fylla i hål som uppstod för de statliga finansörerna och SSF valde då en satsning som inte gav regeringen anledning att motivera ytterligare nedskärningar på råden. Skolorna styrdes av egna styrelser under ett ansvarigt lärosäte.

Även från regeringskansliet har man betraktat forskarskolor som ett sätt att komma ifrån trycket från anhållan om vetenskapsområde och universitetsstatus. Man insåg att det var snarare rättigheter än status lärosätena var ute efter.

Vid sekelskiftet tillskapades 16 nationella forskarskolor med ett ansvarigt lärosäte för var och en men med flera andra lärosäten deltagande. Satsningen var 5-årig med rätt för anslagsmottagaren att be-

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

sluta om en fortsättning. Skolorna i sig rapporteras²⁷ ha fungerat bra och varit nyttiga för uppbyggnaden och förstärkningen av verksamheten på de lärosäten som inte hade examensrättigheter. Emellertid kan konstateras att fem år är en för kort tid – en doktorandgeneration – för att utveckla verksamheten till fullödighet. Det finns också kritik mot att när det ansvariga lärosätet beslutade sig för att verksamheten skulle läggas ner skapades stora problem för andra deltagare. Lärdomen är att man redan från början ha ett genomarbetat avtal om avveckling och konsekvenserna av olika situationer.

Idag deltar alla lärosäten i olika forskarskolor. Dalarna deltar t.ex. i nio nationella forskarskolor och i fyra andra. Notabelt tycker jag är en forskarskola i stålmaterial som man själv startat utan att ha några som helst egna rättigheter. Styrgruppen är helt dalaintern. Doktoranderna placeras på relevanta lärosäten. I andra forskarskolor kallar man till sig lärare från t.ex. GU och CTH. Mälardalen har 13 forskarskolor som drivs för egen hand eller i samarbete med andra, osv.

Högskoleförordningens krav och det ansvariga lärosätets interna regler styr hur utbildningen organiseras.

Skövde försåg varje skövdestudent antagen till forskarutbildning i Örebro under avtalet Halmstad-Skövde-Örebro med 25000 kr i resebidrag. Detta underlättade samarbetet på ett avgörande sätt.

Det har nyligen (2010) skapats en nationell forskarskola inom det konstnärliga området under Lunds universitet. Skolan drivs i samarbete med övriga berörda lärosäten. Skolan har en egen hemsida, Det finns en föreståndare som ansvarar för den operationella verksamheten. Styrelsen består av personer från LU, Konstfack, KMH (rektor), DACH (rektor), GU (dekan), KKH, Operahögskolan, SDH, UmU, Borås, Piteå. De fyra sistnämnda är ersättare i styrelsen. Detta kan ses som ett nationellt försök i en situation där konstnärlig forskarutbildning är relativt ny.

4.4 Anknytning till stora forskningsprogram

Det är inte orimligt att tänka sig att när någon fått ansvar för ett större forskningsprogram tillsammans med något annat lärosäte att också i det tänka in ett ansvar för nyrekryteringen till området för att säkra dess framtid. Det innebär att den ansvarige för dessa program också ser positivt på deltagande (ansvar för) en forskarskola, osv ner i utbildningssystemet. Detta kräver dock en syn från finansierarna att ansvaret också omfattar utbildning. Utbildningen skall bekostas från utbildningsanslaget men attityden från finansierarna bör inte vara krav på "friköp från undervisning" för de forskare som är involverade i projektet. Jag har inte fått några belegg för att detta tänkande genomsyrar arbetet i respektive storprojekt.

Det kan också finnas ett prestigeproblem med de stora satsningarna och vem som uppträder som PI (principle investigator). PI:s lärosäte kan inkassera synlighetseffekterna.

4.5 Centrumbildningar

I rapporten om samarbetet SU, KI och KTH förtecknas ett stort antal s.k. centrumbildningar som samarbetsform lärosätena emellan. De flesta centra är renodlade forskningssamarbeten med t.ex gemensam infrastruktur som "kapital". Exempelvis är alla tre lärosätena med i Stockholm Bioinformatics Centre. I centret finns en internationell forskningsmiljö som ger stöd för master och forskarutbildning. Några innehåller även utbildningsdelar. Styrningen förefaller ske med ett lärosäte som ansvarigt och med representation från övriga i styrgruppen.

Ett stort centrum baserat på strategiska medel är Sci Life Lab som är ett omfattande samarbete mellan KI, KTH, SU och UU där utrustning och personer används för ett gemensamt ändamål.

²⁷ HSV Rapport 2008:16 R Utvärdering av 16 nationella forskarskolor

I mina samtal har framkommit att det finns osäkerheter om vilka mandat och styrgruppen faktiskt har (inte specifikt för SU, KI, KTH). Vilka relationer har styrelse och föreståndare till berörda prefekter och dekaner? I vilken utsträckning disponeras personer för centrets uppdrag, ev i konkurrens med behov av utbildningsinsatser? Det brister ibland i tydlighet. Verksamhetsmässigt har jag inga som helst indikationer att centra inte skulle fungera.

En enkel googlesökning på orden centrum, centra osv ger vid handen att många lärosäten organiserar sin tvärvetenskapliga verksamhet i form av interna centrumbildningar – ofta i projektform. Centra ger synlighet och möjligheter att samarbeta över institutions- och andra gränser. (se även 7.3).

Jag hittar inga nationella centra med ansvar för grundutbildning. Efter autonomireformen har en del tidigare centra som legat som bubblor halvt utanför universitetsorganisationen inkluderats som en integrerad verksamhet. Fortfarande med nationell utblick men med ägarskapet tydligare angivet.

4.6 Gemensamma institutioner

Det finns flera exempel på mångåriga fungerande samarbetsinstitutioner. Inte problemfria, men efter vederbörlig omsorg fungerande. NADA (SU/KTH) och IT-universitetet (GU/CTH) är två exempel.

NADA tillhör formellt KTH med genom avtal²⁸ så är det också en institution vid SU och ansvarigt för utbildning inom sina områden även där. Ärenden som rör studenter inskrivna vid SU behandlas inom SU. Ekonomiansvaret ligger hos KTH. All personal är anställd på KTH med undantag av doktorander bekostade av SU. Dessa doktorander följer reglerna vid SU. NADA är representerat som SU-fakultetens beredande organ på samma villkor som SU:s institutioner. Rösträtt och valbarhet inom SU tillkommer endast professorn i datalogi, som traditionellt varit en delad professur mellan KTH och SU.

IT-universitetet är en del av GU och CTH. Det består av två institutioner. Institutionen för tillämpad IT och Data och Informationsteknik. Dessa är delar av både IT-fakulteten vid GU och av Chalmers. Verksamheten regleras av ett avtal undertecknat av de båda rektorerna. IT-universitetet skall vara en kopplingsnod mellan GU och CTH inom IT-området och svara för utbildningen inom relevanta områden.

4.7 Exempel på gemensamma utbildningar

I de samtal som förts har flest exempel kommit om samarbeten på forskarutbildningsnivå inom utbildningen. De diskuteras på annan plats. Samarbetena inom forskning är tretton på dussinet och inte föremål för denna rapport. Min tro är att samarbeten inom grundutbildningen är så vanlig att man inte märker den på högsta ledningsnivå. Man köper insatser från andra, man säljer insatser till andra i mer eller mindre lärosätesreglerad form.

Genuint delade utbildningar med gemensam utbildningsplan är inte så många men finns. Kristianstad och Lunds nära samarbete och ambitioner kring lärarutbildningarna är exempel på nära samarbeten. En lärarutbildningsstudent på GIH läser ett eller två ämnen på SU och får examen från endera. KTH och SU har gemensamt program för kombinationen lärare och civilingenjör. Från mitt egna historiska förflutna på UU så byggde vi där två civilingenjörsutbildningar i mycket nära samarbete med SLU. En i "miljö och vatten" och en i "energiteknik" där utbildningsplanerna innehöll kurser från båda lärosätena, både i de gemensamma delarna och i de mer inriktningsbetonade senare delarna. UU hade

²⁸ Samverkansavtal mellan SU och KTH om institutionen för numerisk analys och datalogi

examensrätterna och därmed pengarna. Ett partssammansatt programråd hanterade alla ändringar som dock formellt fastställdes av fakultetsnämnden vid UU. I ett ännu mer historiskt perspektiv tog min institution alltid hand om kurser i strukturkemi på KTH och jag var s.k. hjälplärare där.

Skövde har samarbete kring en Byggingenjörsexamen²⁹ (180 p) med Jönköping. Utbildningen ges av Skövde i samarbete med JTH (Jönköping Tekniska Högskola). Hälften läses i Skövde och resterande delar (byggtekniska delen) vid JTH. Resor sponsras för en del studenter. Högskoleingenjörsexamen hanteras av JTH. Efter examen kan man fortsätta med magisterstudier i Jönköping eller Chalmers (eller andra partneruniversitet).

Skövde har också samarbete med Örebro universitet om den tvååriga utbildningen "Biomedicin och metoder inom medicinsk diagnostik". Studierna bedrivs på båda orterna i olika delar. Denna masterutbildning hanteras inom Örebros utbud³⁰. Skövde svarar för drygt 20 av de 120 poängen genom tre kurser.

Blekinge är med i ett (distans)utbildningsprogram tillsammans med andra som dock är upphällningen. Bland skälen ingår vikande intresse och att det var krångligt för studenterna, särskilt när det tidigare gällde kårtilhörighet. Måste man registrera sig på flera lärosäten, hur söker man nästa kurs om den ges av ett annat lärosäte, måste man tillhöra flera kårer, osv. Frågor man kan lösa, men som ger ett visst krångel.

MIUN samarbetar om en utbildning i *Energiteknik* med Umeå och Luleå. Eon och Vattenfall är också intressenter. De tre lärosätena har antagit samma utbildningsplan. Ansökningskoden är olika. Det gör att bokföringen av respektive student är okomplicerad. Möjligen kan man undra om jämförbarheten för de sist antagna studenterna på resp lista och likabehandlingslagen. Utbildningen bedrivs som vore den en och samlad. MIUN har motsvarande samarbete om utbildning i *Äldreomsorg* med Gävle och Blekinge. Och om *Ljusdesign* med Linné och Dalarna. Det kan förstås finnas andra samarbeten av samma slag men jag nämner dessa som ett exempel på systematik i samarbetsformen.

Ett intressant samarbete är enligt mitt förmenande det som etablerats mellan Umeå och Linköping. Man diskuterar samarbeten på alla nivåer. Utbildningsprogrammen är inte gemensamma men man använder varandras kompetens att bedöma sina egna examensarbeten, vilket ger input för att ytterligare stärka kvaliteten.

Det finns självklart åtskilliga andra samarbeten. Varje lärosäte har sitt utbud av sådana. Man kan ställa sig frågan om detta är tillräckligt eller om fusioner skulle leda till högre kvalitet genom att besluten då fattas inom en instans.

4.8 VFU-tillgången

Ett motiv för att sprida sig – eller samarbete – är tillgången till VFU-platser. Stora utbildningar som lärare och sjuksköterskor går inte att driva utan god tillgång på VFU. Det är därför viktigt att utbildningarnas lokalisering sprids över landet just av detta skäl. Inte minst med hänsyn tagen till studenternas bostads- och familjesituation (och därmed ibland begränsade rörlighet) och att det fungerar bäst om studenten slipper byta ort under delar av sin utbildning. Ett syfte för samarbete kan alltså vara att skaffa tillgång till sådana platser. Samtidigt är det ett ansvar för kommuner och landsting att

²⁹ www.his.se/byggingenjor

³⁰ www.oru.se/Utbildning/Program/1213

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

se till att man får tillgång till utbildad arbetskraft och i likhet med Halmstad kan man träffa avtal med sin region. GU och Skövde har avtal om VFU för läkare och specialistsjuksköterskor.

4.9 Internationella (inkl. nordiska) samarbeten

Att högskolan till sin natur är internationell är ovedersägligt. Varje lärosäte har egna partners med andra lärosäten över världen i form av Erasmus Mundus-studenter, forskningsutbyten osv. Formerna för dessa varierar i uthållighet och i omfattning.

Det finns på nordisk nivå många etablerade former av samarbeten. Öresundsuniversitetet har återuppstått men hotas av införandet av avgifter för icke-danska studenter på kurser i Danmark. Nordiska masterkurser är en etablerad samarbetsform, dock i blygsamt format. Vid en utvärdering skyllades ibland samarbetsproblem på olika lagstiftningar (antagning osv). Emellertid anses denna form av kurser fortfarande vara ett bra sett att gynna mindre miljöer/ämnen och stimulera till samarbeten.

Som nämns på annan plats finns samarbeten inom UNISKA med Norge (3.1). Närheten över gränsen skapar icke-nationella regioner.

I sammanhanget kan också vara värt att påminna om The Baltic University³¹ som ett expanderande 20-årigt samarbetsorgan med 225 (!) deltagande universitet i alla länder som har en kustflik mot Östersjön och några till³². Dessa samarbeten har självfallet inget inslag av 1-1 samarbete mellan lärosäten i syfte att fusionera, men kan ändå vara intressant i samarbetsdiskussioner på olika nivåer.

The Baltic University Programme (BUP) is a network of about 225 universities and other institutes of higher learning throughout the Baltic Sea region. The network is coordinated by the [Baltic University Programme Secretariat](#) a part of [Uppsala Centre for Sustainable Development](#) (Uppsala CSD) at [Uppsala University](#), Sweden.

The Programme focuses on questions of sustainable development, environmental protection, and democracy in the Baltic Sea region. The aim is to support the key role that universities play in a democratic, peaceful and sustainable development. This is achieved by developing university courses, and by participation in projects in cooperation with authorities, municipalities and others.

5. Ändrade möjligheter den senaste 10-årsperioden

En återblick på de problemställningar som diskuterades i sektorn för ca tio år sedan och framåt som hinder för effektivast möjliga arbete för att åstadkomma kvalitet i utbildning och forskning i sektorn inklusive samverkan med det omgivande samhället kan personligt färgat sammanfattas i några punkter. Landskapet hade vid sekelskiftet just fått tre nya universitet (MIUN kom några år senare). Strävan från flera – men inte alls alla - var att bli universitet och eller i alla fall få rättigheten att få utfärda examina på forskarnivå. Det fanns många goda samarbeten men också exempel på mer ”fodervärdliknande situationer” i hanteringen av doktorander som antagits på annat lärosäte. Svårigheterna att bedriva genuint samarbete kring utbildningsprogram och utfärda gemensamma examina (joint degrees) blev tydliggjorda under Bolognaprocessen.

Lärosätena fann det otympligt att vara förvaltningsmyndigheter med tanke på relationerna till ”kunderna” (studenterna), de många olika finansieringskällorna för ffa forskning osv. Man ville ha möjlig-

³¹ <http://www.balticuniv.uu.se/index.php/about-us>

³² All countries within or partly within the Baltic Sea drainage basin are represented: Belarus, Denmark, Estonia, Finland, Germany, Latvia, Lithuania, Poland, Russia and Sweden and more marginally Czech Republic, Norway, Slovakia, and Ukraine.

het att teckna avtal med företag och med andra myndigheter (lärosäten), vilket man som enskild myndighet inte kan. Regleringen av processerna för anställning av lärare ansågs innebära att varje anställning tog alltför lång tid. Man ville förstärka sin finansiering genom att donatorer skulle kunna få skatteförmåner, vilket skedde i andra länder. För lärosätenas var också finansiärernas – och ofta forskarnas - bristande insikt i den fulla kostnadstäckningens problematik, att de (ofta små) basanslag man hade skulle täcka all egen verksamhet och även bidra till medfinansiering av allt annat projektstöd. Det egna planeringsutrymmet var begränsat. Detta har i viss utsträckning förbättrats under den senaste dekaderna. Finansiärer samverkar allt oftare med lärosätesledningarna om stora anslag och anpassning till lärosätets valda strategier.

Internationella samarbeten för forskning har alltid förekommit. Det är ingen besvärlig myndighetsutövning eftersom det ofta endast handlar om ordning och reda vad gäller pengar. Däremot hänvisas ofta till sekretessfrågor och lärarundantagsfrågor som knepiga i internationella samarbeten. Utbildningsfrågor för internationella studenter har tidigare knappast utgjort särskilda problem ur myndighetshanteringsperspektiv. Tiden för handläggningen av ansökningar som en följd av den svenska likabehandlingslagen har det knorrats över. Svårigheter att få visum i tillräcklig tid finns men studentflödet var fritt. Införandet av avgifter för utomeuropeiska studenter har dock kraftigt påverkat den fria studentrörligheten. Ett undantag är studenter som kommer inom balanserade utbytesprogram och internationella samarbeten inom utbildning kan komma att öka.

Dock skall också framhållas att svenska lärosäten sedan länge har stora friheter att anställa vem man vill, att sätta lönerna, att välja vilka utbildningsprogram som skall ges med vissa begränsningar för yrkesutbildningar, vilken forskningsinriktning man skall ha osv. Autonomidiskussionerna har varit många i Europa sedan sekelskiftet och friheten under ansvar ger andra regleringsordningar, främst ekonomiska och återrapporteringskrav. Den inre strukturen äger det egna lärosätet, men regeringen kan ge tydliga uppdrag avseende verksamhetens inriktning.

5.1 Forskarutbildning som samverkansmotor

En av de landskapsförändrande nyordningarna under den senaste tioårsperioden är att man kan få examensrättigheter på forskarnivå inom begränsade områden och att vetenskapsområde har försvunnit som officiell indelingsgrund. Högskoleverkets lista finns nu 18 sådana rättigheter inom lärostens profilområden³³. År 2010 var det 650 doktorander³⁴ som studerade vid en annan högskola än den vederbörande antagits vid. Det innebär att behoven av samarbeten eventuellt kan minska. Den som bara hade formell tillgång till någon annans examensrätt men där studenten hade handledare och miljö på hemmaplan har mindre anledning att fortsätta medan bilden kan vara annan för dem som hade mer delade miljöer. Forskarskolorna utgör fortsatt en samarbetsform där volym i miljön, tillgång till en bredare handledarstab osv ger en win-win situation. (Se också 4.3)

5.2 Gemensamma examina

Sverige har infört en egen variant på "joint degrees" i form av gemensamma examina som sedan 2010 i princip kan utfärdas av två lärosäten som båda har examensrätterna till examen ifråga. Detta utnyttjas dock inte alls av lärosätena, i varje fall inte i någon nämnvärd utsträckning. Behovet av en gemensam examen när man kan ordna allt själv förefaller mindre när samarbete om ett program kan ge tillgång till någon annans examensrätt. För samarbete med utländska lärosäten kvarstår svårigheten att man från svensk sida inte kan förhandla bort högskoleförordningens krav på studentinflytande, kursvärderingar och annat.

³³ www.hsv.se/kvalitet/examenstillstand/

³⁴ Högskoleverkets årsrapport

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

Genom Bolognareformen har de europeiska utbildningssystemen blivit mer likartat strukturerade, om än inte identiska vilket bör underlätta förståelsen för varandras system och förenkla samarbeten.

Inom forskarutbildningen kom för några år sedan en propå från KI och KTH (via HSV) om att få bedriva gemensam forskarutbildning med gemensam antagning och examination. Såvitt jag vet är propån inte besvarad, men problemet torde vara relativt litet.

5.3 Gemensamma beslutsorgan efter Autonomireformen

I Sverige fattar varje myndighet sina egna beslut. Det betyder att myndighetsutövningen mot enskild i utbildningsfrågor (antagning, examination osv) kräver en ansvarig myndighet. Visst undantag finns för gemensamma examina där man kan komma överens om vem som antar osv. Det finns några exempel på hur man löst problemet. Exempelvis ordnade Örebro i sitt samarbete med Skövde och Halmstad inom det medicinska vetenskapsområdet (2006) att en person från vardera annat lärosäte adjungerades till ansvarig fakultetsnämnd som ju i strikt mening hade ansvaret för antagning och examination och all övrig myndighetshantering mot studenterna i kraft av sitt innehav av examensrätterna. Lärare från Skövde och Halmstad bereds möjlighet att delta i alla befintliga kollegiala strukturer inom aktuellt forskarutbildningsämne. Respektive lärosäte utsåg 2-3 personer (inkl en doktorand) till en gruppering som skall följa upp samarbetet. Notabelt i detta avtal är också att parterna kommit överens om att ekonomiska transaktioner parterna emellan inte skall förekomma.

Ett annat exempel är lärarutbildningsorganet för att hantera samarbeten mellan Lund och Kristianstad sammansatt av tre representanter utsedda av Lund, tre från Kristianstad och några gemensamma externa ledamöter. När gruppen sammanträder är det i formell mening två grupper som sammanträder samtidigt, två protokoll upprättas – ett för vardera lärosätets formalia.

Det kan vara värt att fundera över om det blivit enklare efter reformen. Det finns i alla fall lättnader under förutsättning att de båda lärosätena (eller fler) har samma/likartad intern struktur och delegationsordning. Tidigare var fakultetsnämnden (motsv.) reglerad vad gäller sammansättning och uppdrag. Nu krävs att varje lärosäte beslutar ha ett eller flera vetenskapligt kompetenta organ för att fatta beslut i frågor med vetenskaplig bakgrund. Detta organ kan bestå av en enda person och det är inte nödvändigt att vederbörande ens är anställd på det egna lärosätet. Givet att studentinflytande sköts enligt regelboken bör gemensamma beslut kunna fattas, fortfarande dock som två beslut. Udep (2.11.1) ser internt över denna fråga som alltså inte fick sin slutliga lösning i autonomireformen. Utredaren förväntas föreslå en mer genomgripande översyn med åtgärdsförslag.

Även om det formellt finns krav på dubbla beslutsorgan så innebär det snarare en otymplighet än ett omöjliggörande av samarbeten. Detta har varit tydligt i mina samtal under detta projekt.

Frågan om möjligheterna att teckna bindande avtal med andra är dock ännu inte löst.

5.4 Filialer på annans Campus

En relativt ny företeelse är att man med sina egna examensrättigheter i ryggen ordnar en utbildning på annan ort. Det första exempel jag känner till är när högskolan Väst öppnade en tillfällig sjuksköterskeutbildning i Skövde i samband med att Skövde förlorat sina examensrättigheter. Västs engagemang är nu planenligt under utfasning eftersom Skövde numera återfått egna rättigheter.

I samband med den senaste lärarutbildningsreformen har det också diskuterats att öppna Campus hos någon annan. Motiven kan vara att någon inte fått sina rättigheter men för att kunna erbjuda en helt programpaket för lärarutbildning samarbetar med någon annan. Detta kan vara reciprokt två lärosäten emellan. Det lärosäte som öppnar filial spelar förstås med sina egna rättigheter som insats. Det förefaller som lärare från den nya orten ofta "köps in". Här kommer också frågan om utbildning-

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

ens forskningsanknytning in och hur den hanteras”på distans” när lärarna inte enkelt tillhör en daglig forskningsmiljö, kafferumsdiskussioner och seminarier.

6. Vad hindrar idag lärosätenas samarbeten mm

6.1 Förordningsrelaterade hinder

Avtal mellan myndigheter är en svårighet. Staten tecknar inte avtal med staten. Det som i vardagen kallas avtal mellan en myndighet och någon annan (myndighet eller stiftelse) är snarare att betrakta som en intentionsförklaring mellan vänner. Vi lovar att göra ditten om ni gör datten. Det är knappast möjligt att ta en konflikt till en domstol mellan olika delar av staten för ”avtalsbrott”.

6.2 Högskoleverkets kvalitetsprövningar och examensrättsprövningar

Många upplever att man inte kommer helt till sin rätt vid examensrättsprövningarna eftersom enbart helt egna tillgångar värderas. Den frågan har kommit upp i stort sett i alla samtal. Tillgången på lärare genom avtal eller annans infrastruktur i form av samarbeten borde kunna värderas. En förändrad syn på vad som skall invärderas skulle gynna samarbeten. Självklart har HSV rätt att kräva långsiktiga åtaganden från samarbetsparterna. (Här kommer dock problemet att teckna avtal åter in.)

Forskningsanknytningen av en utbildning är dyr. Att i samarbete kunna utnyttja någon annans miljö skulle kunna innebära en kvalitetshöjning. Det är risk att man blir för tunn i egen regi.

Man kan fundera över i vilken utsträckning dagens examensrättsprövningar ger ”main stream” och likadana utbildningar. I den rapport om forskningsanknytning som Faugert & Co gjort (avsnitt 2.6) framkommer att kriterierna (och synen på) forskningsanknytning kan skilja mellan olika områden. Här kan finnas en möjlighet till områdesvis godtycke.

Beträffande lärarexamina³⁵ så krävs för varje utbildning en utbildningsvetenskaplig kärna som examensrättshavaren skall ha själv. Vägledningen³⁶ för den senaste prövningen beskriver kraven för att få rätten listar kriterierna.

6.3 Skillnader i ägarskap

Skillnaderna i ägarskap kan innebära att problem måste lösas kring redovisning och under vilken lagstiftning man möter studenter. Det finns dock fördelar att utnyttja i sådana samarbeten. T.ex. har GU tagit hand om många kontakter för CTHs räkning med myndigheten Migrationsverket som helst samarbetar med andra myndigheter vilket gör det enklare att pröva medborgarskap osv.

Det intryck jag fått fram samtal är att det innebär vissa friheter att vara stiftelse mot att vara myndighet. Man kan bilda bolag (ev gemensamma) för hantering av administration. Man kan verka i andra länder osv. Avtal mellan stiftelser torde inte vara något som helst problem. Å andra sidan behöver man ett tillräckligt kapital för att klara av fluktuationer i ekonomin.

De stora skillnaderna i den dagliga verksamheten ligger dock delvis i synen på sig själv. Mycket hårdtaget kan det ibland hävdas att en myndighet söker det tillåtna och låter sig begränsas av det medan en stiftelse snarare ser till möjligheterna att göra något. (Och bli förlåten och det blev fel.)

³⁵ <http://www.hsv.se/download/18.352a7be912949b4658a8000535/lararexamina.pdf>

³⁶ <http://www.hsv.se/download/18.d456ccc128430310018000272/Vagledning-lararexamensprovning.pdf>

6.4 Skillnader i administration

Även om det sannolikt inte är ett absolut hinder för samarbeten så underlättar det naturligtvis om man har någorlunda likartade beslutsstrukturer och redovisningssystem mellan de samarbetande parterna så att ett samarbete inte blir en ny främmande fågel.

6.5 Rektors betydelse

Möjligen är det otillbörligt att föra in detta avsnitt under ”hinder”, men jag menar att rektor har möjlighet att hindra ett samarbete, inte att förekomsten av en rektor i sig är ett hinder. För att ett större samarbete skall kunna genomföras är det imperativt att rektor är helt med på tanken, från första tanke till efter genomförandet. Inga större förändringar kan ske mot rektors vilja. Självklart bör strävandena vara förankrade i styrelsen och beslutade strategidokument och i ett intern förankringsarbete, men ledningens inställning är viktigast. Hur de samarbetande rektorerna fungerar tillsammans, dvs hur personkemin fungerar på det personliga planet är också viktigt. Även rektorer måste ha roligt på jobbet. Kärvande samarbeten med bl.a. bristande rektorssamverkan som orsak kan sökas i både Norge och Finland.

Det är frapperande att se vilken betydelse individen har för dessa diskussioner. En rektor kan både stimulera ett samarbete och förhindra det. Det är viktigt att de första kontakterna sker i informella möten och att rektorerna bestämmer sina planer. Det klassiska exemplet från Kalmar-Växjö är att Örn Taube (Kalmar) och Magnus Söderström (Växjö) själva drog upp linjerna för överföring av verksamheter från den ena till den andra.

Tidsaspekten skall inte underskattas – det tar tid att få samarbeten att fungera väl, kanske över flera rektorsperioder.

6.6 Ekonomiska effekter för enskilda lärosäten

Detta avsnitt beskriver inte hinder för samarbeten *per se*. Dock har egna ekonomin med attraktiviteten (och behoven) för samarbeten att göra.

6.6.1 Resursfördelningens effekter

Här vet läsarna mer än rapportören men någon kommentar måste ändå lämnas under rubriken. De strävanden till förändringar i högskolelandskapet som kommit till uttryck i omflyttning av platser efter examensrättsprövningarna för lärarutbildning, resurstilldelningssystem för forskning där Mat-teuseffekten (åt den som har skall vara givet) och anslag från Vetenskapsrådet är mest betydelsefulla och ger ytterligare utdelning av ”kvalitetsmedel” kan samlat komma att innebära en negativ spiral för missgynnade. Det innebär att man är än mindre attraktiv för en samarbetspartner eftersom man har än mindre att erbjuda i samarbetet.

Här kan också uppmärksammas, även om det inte primärt har med samarbete att göra, att de ibland snabba svängningarna till tillförsel och borttagande av platser. Ett antal lärosäten delade de senaste två åren på ett relativt stort antal tillfälliga platser. De kan vara problem att hantera i båda riktningarna. Den omfördelning av platser som blev följden av den första prövningen av lärarutbildningsexamensrättigheter får stora effekter. De närmaste åren kommer utbildningsuppdrag att tillkomma t.ex. inom sjuksköterskeområdet. Delar av detta måste finansieras genom interna omprioriteringar.

Det är viktigt att ett lärosäte vidgar sin bas för forskningsfinansiering. På annan plats (7.12) tas behovet av ett samlat anslag för utbildning och forskning upp.

6.6.2 Uthålliga finansierare

För att kunna ha en stark profil och därmed en god forskningsanknytning till utbildningen – och därmed en attraktiv utbildning krävs att den miljö man har uthålliga forskningsresurser. Man blir mer

utsatt om man också är beroende av en enda extern finansiär. Då kan man i ytterlighetsfallet bli så beroende av denna finansiär att det snarare är finansiärens styrelse som påverkar lärosätets strategival än lärosätets egna styrelse. Det påverkar hur attraktivt lärosätet är för samarbeten med andra. Kan man vidga sin portfölj genom samarbeten och stärka tunna miljöer så är det ett gott motiv för samarbeten.

6.6.3 Ekonomiska incitament

Det är tekniskt svårare att genomföra en utbildning i samarbete – eller på annans campus. Det saknas direkta ekonomiska incitament för att genomföra det och de måste alltså tillskapas genom intern omfördelning. Tilldelningen genom HÅS och HÅP är ju per student. Detta kan hämma intresset att driva en utbildning i ett litet ämne tillsammans med någon annan som också har en mindre miljö.

Å andra sidan så kan man konstatera att det finns en del EU-regionala medel att finna för samarbeten så att samarbetet i sig kan belönas.

6.7 Systematisk planering eller serendipitet. Insikten om konkurrenssituationen om 15-20 år

Ett snabbt föränderligt landskap med både utbildningsreformer och andra reformer i relativt högt tempo sett ur några generationers perspektiv. Systemet på 1970-talet uppvisar få likheter med dagens högskola och hela utbildningsområdet är ändrat genom Bologna. Uppdragen att samverka med det omgivande samhället är tydligare osv. I denna värld av ständig förändring är det inte möjligt att rikta om verksamheten och den egna profilen med hänsyn tagen bara till olika penningsäckar. Självklart skall man vara ständigt beredd till förändring men styrande för planeringen bör menar många vara vilken konkurrenssituation man kan förvänta sig på ett antal års sikt. Jag inser att ledningen lever i en verklighet med tillkommande eller borttagna platser med stora ekonomiska konsekvenser men den egna långsiktiga planeringen är i en ideal värld det styrande.

På vilket sätt ser ett större lärosäte på ett mindre och varför inleder man samarbete? Vilka är motiven och vad tillför samarbetet konkret i båda riktningarna.

Kanske behöver sektorn ha en årlig "Folk och försvar"-konferens där man diskuterar sektorns betydelse och framtidssyn på samma sätt som görs för Försvaret med olika delar av samhället inklusive det politiska systemet. Motivet är självfallet att t.ex. alla utskotten i Riksdagen, näringsliv och myndigheter är beroende av ett fungerande utbildningssystem. Kommer Sverige som nation att leva på gruppen "spetsutbildade", eller är det så att nationen kommer att behöva en välutbildad bredd? Något att diskutera för SUHF?

6.8 Svårigheter att diskutera de stora frågorna

En självklar svårighet som hindrar långsiktig planering och därmed samarbeten är de relativt korta mandatperioderna för ledningen och de kortsiktiga i relation till "fabrikationen" av resultat i utbildning och forskning. Även korta tidsrymder i finansieringsformer och stora anslag med "allt eller inget" ger osäkerhet. Att bli av med "platser" eller få nya med kort varsel ger viss ryckighet. Likväl är den totala orderingången relativt konstant över tid.

7. Tankar om samarbetsverktyg

Jag inser förstås att man inte kan använda historien och vad som har sagts tidigare som ett verktyg för vad som är möjligt och vad man vill åstadkomma. Saker kan ändras så att högsta kvalitet i egen verksamhet (ev genom samarbeten) blir möjlig. Här listas några samarbetsformer som kommit fram i mina samtal.

Jag tar här inte upp samarbetet som har avsikten att leda till fusion, utan fokuserar på samarbeten för att knyta ihop delar av egen verksamhet med någon annans, eller att utnyttja någon annans examensrätter eller andra tillgångar.

I samtal har det sagts att det är relativt lätt att dela upp uppdrag inklusive medel för utbildningsinsatser eftersom de kommer i viss tilldelning per person. Forskningsmedel (egna) kan vara svårare att dela på.

7.1 Delade lärare – virtuella lärarlag

Förslag som kommit fram i flera av mina samtal rör lärarkåren. Inga nyheter men förtjänar att påminnas om. Man kan utan laghinder, men ev med praktiska hinder, ha lärare som delar sin befattning mellan två lärosäten. Gävle tillämpar delade lärare med bl.a. Göteborg, Stockholm och Uppsala. Det kan också ske i form av en gästlärarbefattning om man vill formalisera det hela under en tid. Det kan också ske genom att återupprätta ett arbetssätt som ser ut att ha försvunnit, nämligen att en lärare ingår i ett annat lärosätes kollegium och därmed deltar i den vetenskapliga diskussionen vid ett lärosäte som har en starkare miljö. Gemensamma handledarkollegier är ett annat sätt att knyta lärare till flera lärosäten.

Man kan också tänka sig att för ett utbildningsprogram ordna ett virtuellt lärarlag som står för innehållet. Virtuellt i den meningen att de kommer från flera lärosäten, inklusive utländska toppuniversitet. Fortfarande gäller i Sverige att ett lärosäte antar och examinerar. En fråga i sammanhanget är då om HSV i bedömningen av examensrätter räknar med sådan inhyrd kompetens.

7.2 Samarbeten genom nätbaserad utbildning

Det är svårt att ha ambulerande lärare. Med tanke på att dagens och morgondagens studenter är uppväxta "på nätet" är det rimligt att förvänta sig att nätbaserad utbildning kommer att öka som kunskapsöverföringsform. Idag har Dalarna många av sina studenter kommande från Lund och Stockholm. Sannolikt kommer studenterna i allt högre utsträckning att plocka ihop byggstenarna i sin utbildning från flera lärosäten, svenska och utländska. Det är inte orimligt att då tänka sig att de svenska lärosätena samarbetar kring högkvalitativa program där lärare från olika lärosäten på ett planerat sätt skapar en helhet.

MIUN, Dalarna och Gotland har inlett samtal om ett påverkansarbete. Det finns en uppförsbacke att få nätbaserad utbildning som accepterad som lika bra som campusutbildning. En enkät bland riksdagsledamöter har visat att 75% anser att Campusutbildningar har kvalitet medan endast 35 % anser samma sak om nätbaserade utbildningar (distansutbildningar)³⁷

7.3 Öppna egna centrumbildningar/styrkenoder för andra

Inom ett lärosäte kan man ha skapat ett eget tvärvetenskapligt centrum. Det kan öppnas för andra och tjäna som motor för bredare områdessamarbete.

7.4 Mer likartad administration

Redan idag finns inom det studieadministrativa område en del gemensamma system. Det gäller t.ex. LADOK och det gemensamma antagningssystemet under VHS.

³⁷ Jörgen Tholin, i samtal

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

Ett återkommande tema i mina diskussioner är att man i högre grad behöver samarbeta kring administration för att effektivisera och kvalitetssäkra sig. Ett blogginlägg³⁸ tar upp det. Det är också aktuellt med tanke på inrättandet av Servicemyndigheten. Man kan förstås tänka sig att köpa tjänsterna där, men förmodligen i en förvaltningsmyndighetsstandardiserad form, dvs kanske inte alltid optimerad för lärosätenas verksamhet. Det finns ett antal personalhanteringsprogram och ekonomihanteringsprogram som används. Där kan finnas både ekonomiska men också kompetensmässiga vinster att göra om samma programvara används av fler. Expertfunktionerna kan utvecklas i samarbeten. Skall man dela ett program eller samarbeta kring en gemensam institution är det väsentligt att alla deltagare i ett utbildningsprogram förstår t.ex. redovisningen. Det är en förtroendefråga.

Vidare kan man – beroende på storlek – ha nytta av att dela på en upphandlarfunktion, en affärsjurist och andra expertfunktioner som inte behövs varje dag eller hela dagarna.

Jag tror personligen också att man skulle – i samarbetets anda – ha stor nytta av att dela en omvärldsbevakningsfunktion utgående från sina egna förutsättningar. Det finns ett nationella nätverk bland de större lärosätena för handläggarna av omvärldsbevakning. Kan Forum-lärosätenas personal samarbeta kring detta?

Bibliometrin som analysinstrument för ökad betydelse. Expertis behövs för att kunna göra de analyser det egna lärosätet behöver – man måste få ställa egna frågor. Men denna expertis kan delas.

Det är inte orimligt att ställa frågan om Biblioteken behöver ha en egen organisation på alla lärosäten, givet det moderna bibliotekets internetbaserade arbete. Eventuellt kan samarbetet utvecklas ytterligare inom detta fält.

Innovationsfrågor är ett annat expertisområde för samarbeten och här är mitt intryck att man delar innovationskontor, holdingbolag osv. Detta är en nödvändighet eftersom alla inte har rätt att inrätta egna. Curt Karlsson har Udeps uppdrag³⁹ att göra en analys av stödsystem för hantering av innovationer och immateriella tillgångar vid universitet och högskolor. Uppdraget skall vara klart 1 maj 2012.

De mindre lärosätena i Stockholm driver gemensamt en portal för VFU där studenters önskemål anmäls och kommunerna anmäler sina möjligheter att ta emot och matchningen underlättas.

Behovet av samma värderingar av fördelningsprinciperna mellan lärosätena som annars försvårar samarbeten, framför allt inom utbildningen. Tim Ekberg gör iakttagelsen att för att underlätta för samarbetet behöver ett likande regelverk skapas, t.ex. vid poängräkning och ersättning inom utbildningarna

Samarbeten av detta slag är inte enbart en ekonomisk rationalisering utan ett sätt att lära känna funktionaliteten hos även andra lärosäten och kan vara en bas att knyta ytterligare samarbetstrådar.

Man kan också inspireras av andra att göra nya saker, t.ex. se över mängden styrdokument. Flera lärosäten har låtit göra jämförelser av sina egna administrationer i relation till andra. Detta kan leda till effektiviseringar.

³⁸ <http://peorehnquist.blogg.gu.se/2012/01/17/administrativ-samordning-en-trend/>

³⁹ Kommittédirektiv 2011:102

När alla tänker lika blir väldigt lite tänkt, eller? Rapport om utbildningssamarbeten, mm

Frågan om samarbeten kring administration har uppmärksammats i förvaltningschefernas nätverk, ffa det för högskolorna. Jag påminner också om att SUHF inom sin expertgrupp för kvalitetsfrågor också hanterar administrationens kvalitetsfrågor. En nationell bred konferens hölls 2010⁴⁰

7.5 Uppträda samlat i remisshantering, framtagande av strategier osv

En viktig funktion för åsiktsbildning och för att bli sedd är att skriva kloka svar på remisser. Är man inom en samling lärosäten enig om synen på ett visst problem kan man självfallet avge gemensamma yttranden, eventuellt ha gemensamma beredningsgrupper. Detta är ju inte begränsat till en viss konstant grupp lärosäten men kan vara det. SUHF brukar stå för yttrandena i sådana frågor där sektorn är enig, men det finns också frågor där enigheten inte är total. För att på denna punkt bli extra tydlig så tror jag med min egen bakgrund och erfarenhet att ett starkt SUHF är viktigt. Att samverka för att påverka SUHF:s åsikter är förstås en god väg att beträda.

Att ha externa personer med i ett strategiarbete kan stärka ett sådant. Man blir mindre beroende av sin egen historia och omvärldsanalys.

Utöver delaktighet i varandras "vetenskapligt kompetenta organ" kan utbyte ske även på andra nivåer. När Sydostalliansen var på tapeten så satt rektorerna i varandras styrelser. Rektor A i lärosäte B, rektor B i lärosäte C osv. Universitetsdirektören i Uppsala sitter i Gotlands styrelse. En vicerektor från Uppsala i Gävles styrelse, prorektor i Lund i Kristianstad, osv. Denna möjlighet är relativt ny i sin tillämpning.

Vem/vilka lärosätet väljer för samarbetet är i sig en strategisk fråga.

7.6 Uppdelning av områdesansvar för lärosätena

I en totalbild av nationens utbildningsutbud kan det vara rimligt att fråga sig hur många ämnen och utbildningar som skall bedrivas och på hur många ställen. Hur litet kan ett ämne bli innan det mår bättre av att läggas ner, eventuellt i överenskommelse med någon annan. Hur smal kan en programinriktning vara och för hur få kan en masterutbildning ges. Kan ett lärosäte ta ansvar för utbildningen i ett ämne på ett annat? Det område där största uppdelningen av ansvar har gjorts är språkområdet. I Finland har man försökt föra nationella diskussioner om ämnesansvar (3.2).

Det finns inget i lagstiftningen som hindrar en fullständig uppdelning av utbildningsuppdragen så att ett lärosäte tar ansvar för t.ex. all förskoleläroutbildning i hela landet. Den vetenskapliga miljön vid ett sådant förfarande kan dock bli svag. Man kan också diskutera om forskningsdelen av utbildningsvetenskapen i ett visst område kan hanteras på ett lärosäte som tar ansvaret för helheten.

I sammanhanget är det viktigt att inse regionernas behov av viss utbildning, vilket talar emot en rigorös uppdelning av ansvaret för olika områden. Det gäller förstås också företagens behov. Man är beroende av att närmaste högskolan kan utbilda personer med lämplig kompetens. Det gäller också forskarutbildning och att industridoktorander kan hanteras, helst i en näromgivning.

I Norge föreslog Stjerneutvalget på sin tid en arbetsfördelning på nationell nivå, främst genom regionalt ansvarstagande. Detta gick inte att genomföra. Ett av motiven bakom förslaget var den (då) splittrade forskarutbildningen.

⁴⁰ <http://www.suhf.se/web/Konferensrapport.aspx>

7.7 Allianser och federationer

Det finns idag inte riktigt lagstöd för att skapa federationer – om de inte är sådana att det egentligen handlar om en fusion. I varje fall är det något som kräver beslut även på regeringsnivå om det rör myndigheter. Man kan förstås samarbeta på "tro och loven" inom vilka områden man vill så länge beslut fattas på ett korrekt sätt. Ansvar för myndighetsutövning mot enskild vid antagning, examination, kursplanebeslut osv liksom vem som ansvarar för disciplinnämndsärenden för en viss student måste vara kristallklart. Dock det fungerar idag för gemensamma institutioner som IT-universitetet i Göteborg, för NADA i Stockholm. Dvs det kan fungera bara man ser till att det gör det.

Beträffande Allianser kan man ha sådana på olika nivåer. Här föreligger en viss semantisk förvirring. Man kan teckna en allians för ett visst område eller för en helhet på lärosätetsnivå eller på regional nivå. Som jag ser det så har de sistnämnda idag mer synlighetskaraktär. Man samarbetar i en allians för att skapa bättre villkor för sin högskoleregion eller för att rekrytera fler studenter, nationella och internationella. Att söka allianser för att stärka en viss befintlig inriktning eller komma åt en idag obefintlig är något annat och sker i olika riktningar från alla lärosäten. Att samarbeta som GU-Högskolan Väst (4.1) är ytterligare en variant på allians.

Varje lärosäte har relativt "riktade relationer" beroende på sitt rekryteringsområde för studenterna, varifrån lärarna kommer och vilka områden man samarbetar inom. Halmstad arbetar mycket mot Örebro, Jönköping och Mälardalen liksom mot Göteborg och norra Skåne. Skövde samarbetar med Göteborg, Örebro och Borås osv. Alla har många samarbeten men inte med alla andra.

7.8 Utnyttja samarbetsdynamiken i större forskningsanslag

Jag är fullt medveten om att många av medlemmarna i Forum inte har så stora andelar i vare sig Linnésatsningar, strategiska centra och andra satsningar där man ger utvecklingsansvaret för ett område till en grupp lärosäten, visserligen med en huvudmottagare. Det är för mig obegripligt hur någon kan axla ett sådant ansvar utan att på största allvar också beakta rekryteringsfrågorna, dvs utbildningen på främst master- och forskarnivå. Det finns exempel på forskarskolor som delar av sådana samarbeten men generellt är det mitt intryck att forskningsinsatserna inte bryr sig om dessa delar (4.4).

7.9 Forskningsanknytning

Som beskrivits på annan plats skall all utbildning (bortsett för ett ögonblick från den konstnärliga) vila på vetenskaplig grund. Det är ett fundament som är stadfäst i högskolelagen. Utbildning på grundnivå skall utveckla studenternas

- Förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar
- Förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem
- ...

Inom det område utbildningen avser skall studenterna utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att

- söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå
- ...

Det är alltså viktigt att all utbildning har så stor andel disputerade lärare som möjligt. Hur denna forskningskunskap hålls levande är en fråga med många svar och där det finns olika synpunkter. Professionskunskapen skall förstås också vara kvalificerad med hög grad av förnyelsefaktor. Att gemensamt säkra den vetenskapliga och professionella basen kan var ett viktigt samarbetsområde genom delade lärare, åtkomst av varandras miljöer osv. Samarbeten kan försäkra denna tillgång. Centrumbildningar med klara instruktioner eller avtal är redan etablerade vägar.

7.10 Omstruktureringsmedel

Som nämnts på annan plats (2.3) så har regeringen stött samarbeten och sammanslagningar med vissa utrednings- och investeringsmedel. Vid diskussioner om närmare samarbeten/fusioner är det förstås viktigt att hela investeringskostnaden beräknas och när det även ekonomiskt har betalat sig i form av ökade forsknings- eller utbildningsintäkter. SU och LHS fick tillsammans för sin omstrukturering 12 milj kr där kostnaden samlat snarare beräknas till 75-80 milj kr. En effektivisering och utsikter till mer forskningsmedel eller stärkning av utbildning som ger fler platser och kvalitetsmedel kan betala mellanskillnaden

7.11 Samarbete riktat och över hela linjen

Från Halmstad arbetar man med samverkansnoder. Dessa noder skall innebära samarbeten på alla nivåer, professorer och studenter liksom administration. GU har sådana samarbeten från tiden med bl.a. Hongkong. Där skedde besök på alla nivåer såväl akademi och administration. Detta reducerade spänningen mellan dessa. Alla är en del av kärnverksamheten. Halmstad arbetar nu enligt denna modell.

Det kan vara värt att påpeka att det inte enbart är examensrätter, lärare, ämneskunskap osv som det kan vara värt att dela. Även speciallaboratorier eller annan infrastruktur är förstås viktiga tillgångar.

7.12 Samlat anslag för utbildning och forskning

En tanke som framförs allt oftare är möjligheterna till ett samlat anslag för forskning och utbildning. Nedanstående är hämtat ur SUHF:s inspel 2011 till forskningspropositionen⁴¹. Det är för kuriosakabinettet möjligen värt att notera att före 1977 var anslaget samlat.

”Den största kunskapsöverföringen från högskolesektorn till samhället sker via studenterna. Utbildningens koppling till forskning förser samhället med ökad kompetens och bidrar till konkurrenskraft hos alla samhällsaktörer. Det bidrar också till en kvalitetshöjning och ökad konkurrenskraft för svensk högre utbildning. Lärosätena har ansvar för att utbildning sker på vetenskaplig grund och att studenterna utbildas till kritiskt, självständigt tänkande och kreativa individer. Studenterna är bärare av ny kunskap från forskningen ut till det omgivande samhället. Samtidigt behövs även att olika styr- och finansieringssystem meriterar att forskare deltar i undervisningen. I detta kan inte minst de statliga finansierarna spela en viktig roll.

Ett led i detta är att flexibiliteten i användningen av universitets och högskolors statliga anslag bör ökas genom att lärosätena får hela sin medelstillsättning som en samlad resurs. Idag är tilldelningen separerad mellan grundutbildning och forskning/forskarutbildning, medan annan verksamhet, som t ex samverkan med olika externa parter liksom specifikt stöd för innovationsprocesser, implementering och kommersialisering, lämnas helt ofinansierad.

I enlighet med universitetens och högskolornas ökade autonomi vore det logiskt att lärosätet själv förfogar över hela anslaget i form av ett anslag, vilket skulle möjliggöra synergi- och samordningseffekter. Det skulle också leda till ökad långsiktighet och ett uthålligare system.

Verksamhetens olika delar är och måste hanteras som kommunicerande kärn. Motsatsen leder till suboptimering. En effektivare resursanvändning, till fromma för kvaliteten i såväl forskning som utbildning, kan endast strategiskt, effektivt och långsiktigt ledas från lärosätena själva. Hänsyn måste också tas till att olika lärosäten, och miljöer inom dem, har olika fokus och tyngdpunkt i sina verksamheter. En förändring i denna riktning kräver samtidigt en noggrann konsekvensanalys, inte minst för att avgöra vilka övriga effekter det får på statens styrning av högskolesektorn.”

⁴¹ http://www.suhf.se/web/Inspel_fran_Sveriges_universitets_och_hogskoleforbund_till_2012_ars_forsknings_och_innovationspolitiska_proposition.aspx

7.13 Samarbete som rektorsgrupp

Arenan för samtalet, telefonlistan till kollegor, kafferummet med sitt informella samtal är viktiga instrument för omvärldsanalys. Att dela arbetet med omvärldsanalysen och synen på sektorns gemensamma framtid är inslag i processen för egen positionering. Att tänka lika är inte nödvändigt – utom med dem man samarbetar mest med. Man kan också fråga sig var samarbetet bäst hanteras. I en större gruppering (som SUHF) med en mindre men likaväl viktig gemensam nämndare, eller i mindre grupperingar. För styrkan utåt är den större grupperingen att föredra när det finns enighet. Men samtidigt får inte bristen på total enighet tas till intäkt för att man inte för sin egen talan och hävdar sina intressen.

Skall Forum fortsätta med ytterligare studier av vad som sker i omgivningen och i tiden, så är ett tips att närmare titta på utvecklingen i Norge.

8 Slutord

Jag har i långa tirader beskrivit hur andra samarbetar och det historiska perspektivet i detta. Det helt avgörande dock är att man tänker kring sina samarbeten är vilken riktning man själv vill att lärosätet skall ta. Som förhoppningsvis visats är förändringen i vår sektor ett normaltillstånd. Som jag ser det är det viktiga inför diskussioner om utveckling i egen regi eller tillsammans med andra en bedömning av vilken konkurrenssituation som det kommer att vara om 10-15 år, vad samhället (lokalt och nationellt) då behöver och vilken orderstock man kan räkna med. Utvärderingssystem och principer för medelstildelning spelar naturligtvis roll men ändras kontinuerligt och kan inte vara helt styrande för vägvalen. Det viktiga synes vara en egen tanke om utvecklingen på lång sikt. Universitetet har genom sådan anpassning (och brist på anpassning) lyckats leva under sekler.

En viktig förändring som ligger utanför det enskilda lärosätets kontroll är att få fram lagar och förordningar som möjliggör äkta samarbete för högre kvalitet och att de bedömningssystem som finns också utan hänsyn till "förvaltningsmyndighetsformen" bedömer den totala kvaliteten i ett utbildningssystem där garanterad kompetenstillgång genom avtal också ingår.

Dixi

Ur Högskoleverkets årsrapport 2005

GRUNDLÄGGANDE HÖGSKOLEUTBILDNING i Sverige har genomgått två större reformer efter andra världskriget. 1977 års reform innebar en relativt stor centralplanering på statsmaktsnivå av utbildningsutbudet. En övergång till mål- och resultatstyrning inom statsförvaltningen i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet ledde fram till reformen 1993, då statsmakternas detaljstyrning av grundutbildningen minskade och en decentralisering av besluten inom viktiga områden ägde rum. Forskarutbildningen reformerades 1969 då doktorsgraden avskaffades och en fyraårig doktorsexamen infördes.

Fler universitet och högskolor

I mitten av 1940-talet bedrevs högre utbildning i Sverige vid universiteten i Uppsala och Lund, vid Stockholms högskola och Göteborgs högskola samt vid några fackhögskolor inom bland annat medicin, ekonomi, teknik samt jord- och skogsbruk. De flesta universitet och högskolor var statliga men Stockholms och Göteborgs högskolor var kommunala. Handelshögskolorna i Stockholm och Göteborg drevs i privat regi.

Efterkrigstiden innebar ett ekonomiskt uppsving i Sverige och en snabb utveckling inom olika samhällsområden ägde rum. Utbildningskapaciteten framstod som otillräcklig. Inom området högre utbildning och forskning tillsattes en rad av utredningar som avlöste varandra (U45, U55, U63, U68 med flera). Högskolorna i Stockholm och Göteborg förstatligades och blev universitet. På förslag från 1963 års universitets- och högskolekommitté (U63) tillkom under senare delen av 1960-talet universitetsfilialer i Örebro, Växjö, Karlstad och Linköping för att ta hand om en del av den kraftiga ökningen av antalet studenter. I Umeå inrättades ett universitet 1965 och i Linköping 1975. Högre teknisk utbildning och forskning etablerades i Luleå i början av 1970-talet. Som ett resultat av högskolereformen 1977 tillkom ett antal högskolor i olika delar av landet och de återstående universitetsfilialerna blev självständiga högskolor. Ytterligare högskolor har tillkommit efter 1977 och med inrättandet av Högskolan på Gotland 1998 finns det nu minst en högskola i varje län.

Sedan mitten av 1990-talet bedrivs verksamheten vid Chalmers tekniska högskola och Högskolan i Jönköping i stiftelseform. De landstingskommunala vårdhögskolorna har successivt överförts till statliga lärosäten och från och med 2002 har staten övertagit huvudmannaskapet. Reformen 1977 avsåg grundutbildningen. Några fasta forskningsresurser skulle inte fördelas till de nya högskolorna. Vissa medel tilldelades dock högskolorna för forskningsstödande åtgärder och för forskningsnätverk. Därutöver fanns kompetensutvecklingsmedel för att stödja lärare som önskade forskarutbildning.

Forskningen ökade successivt vid de mindre och medelstora högskolorna och i mitten av 1990-talet beslutade statsmakterna att forskningsresurserna skulle förstärkas och bli permanenta. Från och med 1997 får alla högskolor anslag för forskning och konstnärligt utvecklingsarbete. Ökningen av forskningsmedel blev särskilt stor vid högskolorna i Karlstad, Växjö och Örebro som från och med 1999 benämns universitet. Även Mitthögskolan fick förstärkta forskningsresurser och från och med 2005 benämns även Mitthögskolan universitet. Universiteten har generell examensrätt för forskarutbildning. Dessutom har Högskolan i Kalmar, Blekinge tekniska högskola, Malmö högskola, Mälardalens högskola samt Högskolan i Jönköping tilldelats vetenskapsområde och därmed fått examensrätt för forskarutbildning inom området. Även övriga högskolor kan ha forskarstudierande men dessa är då inskrivna vid ett lärosäte med examensrätt för forskarutbildning.

Fasta studiegångar 1969

Den mycket kraftiga ökningen av antalet studenter, framför allt under 1960-talet, och strävan efter att effektivisera utbildningen och öka genomströmningen ledde till att det 1964 inrättade Universitetskanslersämbetet fick i uppdrag att utreda en fastare studiegång vid de filosofiska fakulteterna. Arbetsgruppen UKAS presenterade sina förslag 1968. Förslagen innebar att alla studier inom de filosofiska fakulteterna skulle organiseras i 35 olika utbildningslinjer. 1968 var det studentoroligheter i många länder och i Sverige fick studenterna i och med förslaget från UKAS ytterligare anledning till protester. Även inom högskolevärlden i övrigt blev det starka reaktioner mot förslaget. Ett modifierat förslag genomfördes 1969 med 18 utbildningslinjer och ett ökat lokalt inflytande över innehållet. Ett poängsystem infördes som fortfarande gäller – ett års heltidsstudier motsvarar 40 poäng.

Samtidigt som förslagen från UKAS presenterades tillsattes en ny utredning, 1968 års utbildningsutredning (U68). Uppdraget var att göra en allsidig utredning av den eftergymnasiala utbildningen. Forskning och forskarutbildning skulle inte behandlas. Förslagen från U68 ledde fram till en principproposition 1975 och en slutlig proposition 1977. Därmed var grunden lagd till högskolereformen 1977 som innebar en helt ny organisation för den grundläggande högskoleutbildningen och som med en del modifieringar kom att gälla till 1993.

Högskolereformen 1977

Huvuduppgifterna för reformarbetet var enligt proposition 1975:9

- att ytterligare öka utbildningens tillgänglighet, särskilt för andra studerandegrupper än de traditionella, och därmed främja den sociala utjämningen,
- att bredda och differentiera det samlade utbildningsutbudet, särskilt med hänsyn till anknytningen till arbetsmarknaden och förnyelsen av arbetslivet,
- att demokratisera utbildningens organisation och anpassa dess verksamhetsformer till en mer allsidig rekrytering av studerande.

Reformen innebar att så gott som all postgymnasial utbildning sammanfördes under det kollektiva begreppet högskola. Den grundläggande högskoleutbildningen kom härigenom att omfatta betydligt fler utbildningar än tidigare. Det var huvudsakligen lärarutbildningar och förskolläro- och vårdutbildningar, högre konstnärlig utbildning, utbildningar vid socialhögskolorna och gymnastik- och idrottshögskolornas utbildningar som fördes till högskolan. Även yrkesteknisk högskoleutbildning (YTH), som startat som försöksverksamhet några år tidigare, permanentades och införlivades i högskolan. Antalet högskolenyborjare steg med nästan 20 000 personer mellan 1976 och 1977. Högskoleutbildningen skulle yrkesinriktas och ha hög relevans för samhället. Här avsågs främst utbildningen inom de filosofiska fakulteterna eftersom utbildningen vid övriga fakulteter och vid fackhögskolorna redan var mer eller mindre yrkesinriktad. Nästan all högskoleutbildning organiserades i utbildningslinjer och anknytningen till arbetsmarknaden tydliggjordes genom att utbildningen grupperades i följande fem yrkesutbildningssektorer:

- Teknisk yrkesutbildning
- Administrativ, ekonomisk och social yrkesutbildning
- Vårdyrkesutbildning
- Utbildning för undervisningsyrken
- Utbildning för kultur- och informationsyrken.

Inom varje yrkesutbildningssektor organiserades allmänna utbildningslinjer vilka förtecknades i bilaga till högskoleförordningen. Regeringen bestämde inför varje budgetår antalet nyborjarplatser (planeringsramar) för varje allmän utbildningslinje och lärosäte. Dessutom kunde lokala linjer inrättas av lärosätet. Även lokala linjer skulle vara inriktade mot ett visst yrkesområde. Ett lärosäte kunde också inrätta enstaka kurser som främst skulle tillgodose behov av fortbildning och vidareutbildning som inte motsvarades av linjer. Till ett stort antal utbildningar inom de filosofiska fakulteterna var det även efter 1977 fritt tillträde men tillströmningen av studenter blev mycket större än vad som planerats. Det dröjde endast till 1979 innan riksdagen beslutade att all högskoleutbildning skulle spärras och därmed upphörde det tidigare fria tillträdet vid de filosofiska fakulteterna. Nya högskolor utan forskningsorganisation tillkom på en rad orter. I samband med reformen etablerades högskolor på fjorton orter eller par av orter utanför de dåvarande universitetsorterna. Senare utökades antalet med sju högskolor. Den senaste är Högskolan på Gotland. Sverige indelades i sex högskoleregioner med ett universitet och ett antal högskolor i varje region. Inom regionen skulle en regionstyrelse svara för samordnande planering av den grundläggande högskoleutbildningen i syfte att skapa ett allsidigt utbildningsutbud. Regionstyrelsen skulle vidare fördela medel till lärosätena i regionen för lokala och individuella linjer och enstaka kurser. Regionstyrelserna skulle även ha ett sammanhållande ansvar för anknytningen mellan lärosäten med och lärosäten utan fasta forskningsresurser. Fördelningen av särskilda medel för forskningsanknytningen skulle beslutas av regionstyrelsen. Det kan noteras att regionstyrelserna avvecklades 1988.

Från utbildningslinjer till examensordning

I början av 1980-talet fanns det drygt 110 allmänna utbildningslinjer fördelade på de fem yrkesutbildningssektorerna. Dessutom fanns ett tiotal påbyggnadslinjer. Successivt byggde lärosätena upp ett omfattande utbud av lokala linjer inriktade på speciella yrkesområden. En del av dessa visade sig svara mot mer permanenta behov och omvandlades till allmänna linjer. Läsåret 1992/93 uppgick antalet allmänna linjer till omkring 130. Försöks-

verksamhet med tvåårig ingenjörutbildning i högskolan inleddes i slutet av 1980-talet. Denna utbildning ersatte det fjärde året på den fyraåriga tekniska linjen i gymnasieskolan som successivt fasades ut. Ingenjörutbildningen permanentades och nästan alla utbildningar har förlängts till att omfatta tre år.

Mot bakgrund av en övergång till mål- och resultatstyrning inom statsförvaltningen i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet framstod planeringssystemet för grundutbildningen som komplicerat och otidsenligt. Detta ledde fram till högskolereformen 1993, vilken innebar att statsmakternas detaljinflytande över universitet och högskolor minskade. Resurstilldelningen till lärosätena baseras på per capitaersättning för antalet helårsstudenter och helårsprestationer och maximeras genom ett så kallat takbelopp. Reformen medförde också att kvalitetsfrågorna kom i fokus. Ansvaret för kvaliteten i utbildningen lades på lärosätena samtidigt som det nyinrättade Kanslersämbetet och sedermera Högskoleverket skulle granska kvaliteten i den högre utbildningen och genomföra ämnes- och programutvärderingar. 1993 avskaffades de allmänna utbildningslinjerna och lärosätena kan sedan dess själva besluta om sitt utbildningsutbud och sin studieorganisation. Detta sker inom ramen för en ny högskolelag och en ny högskoleförordning. Varje lärosäte får ett så kallat utbildningsuppdrag som beslutas av riksdagen. I utbildningsuppdraget anges mål och ramar för verksamheten. I en examensordning har regeringen lagt fast vilka examina som får utfärdas samt villkoren för dessa. Examensordningen omfattar tre generella examina: högskoleexamen, kandidatexamen och magisterexamen. Dessutom finns ett femtiotal yrkesexamina. Högskoleverket beslutar vid vilka statliga lärosäten dessa examina får avläggas.

Från 14 000 till 340 000 studenter

Det finns två perioder då expansionen av högre utbildning har varit stor, nämligen 1960-talet och 1990-talet. I slutet av 1960-talet fanns det tre gånger så många studenter i högre utbildning som i början av decenniet och under 1990-talet har antalet studenter fördubblats. 1980-talet innebar däremot en stagnation. Det fanns ungefär lika många studenter i början och slutet av decenniet totalt sett. Däremot skedde omfördelningar mellan yrkesutbildningssektorerna. Inom en i stort sett konstant totalram ökade tekniksektorn kraftigt. Sektorn för undervisningsyrken minskade liksom även vårdsektorn. Men från och med början av 1990-talet ökade resurserna för grundutbildning och antalet studenter har fördubblats från 170 000 höstterminen 1990 till knappt 340 000 höstterminen 2004. År 1945 var antalet studenter cirka 14 000 vid dåvarande universitet och fackhögskolor.

Från 20 till 60 procent kvinnor

Andelen kvinnor i högskolans grundutbildning har successivt ökat. I mitten av 1940-talet låg andelen på drygt 20 procent för att 1976 uppgå till 43 procent. I och med det vidgade högskolebegreppet i högskolereformen 1977 steg antalet studenter kraftigt. De stora utbildningarna inom vård- och undervisningsområdet som införlivades i högskolan var kvinnodominerade. Genom reformen steg därför andelen kvinnor totalt sett med 10 procentenheter från 43 till 53 procent kvinnor har därefter fortsatt att öka för att under de senaste åren uppgå till omkring 60 procent. Variationen är dock stor mellan olika utbildningar. Till exempel var andelen kvinnor i civilingenjörutbildning på 1940-talet endast omkring 2 procent för att i början av 1990-talet uppgå till 24 procent. Efter en temporär uppgång i slutet av 1990-talet är andelen nu åter 24 procent. Inom jurist/juris kandidatutbildningen har andelen kvinnor stigit från omkring 13 procent på 1940-talet till 59 procent 2003/04. En liknande utveckling kan noteras för läkarutbildningen där andelen kvinnor nu uppgår till 55 procent. Veterinärutbildningen är i dag helt kvinnodominerad med 89 procent kvinnor medan motsvarande andel på 1940-talet endast var 9 procent.

Breddad rekrytering

Ett av målen med reformen 1977 var att främja social utjämning och öka tillgängligheten till högre utbildning för andra studerandegrupper än de traditionella. Men det skulle dröja till expansionsperioden under 1990-talet innan några större förändringar av den sociala bakgrunden hos högskolestuderande kunde konstateras. Utbildningar inom vård- och undervisningsområdet som tillfördes högskolan 1977 har relativt hög andel studenter från arbetarhem medan motsvarande andelar på längre "högstatusutbildningar" som läkarutbildning med flera är betydligt lägre. Från början av 1990-talet sker dock en förändring mot minskad social snedrekrytering totalt sett. Bland högskolenybörjare under 35 år ökade andelen från arbetarhem från 18 till 24 procent. Inom juristutbildningen och civilingenjörutbildningen har en viss utjämning skett under 1990-talet, däremot inte inom läkarutbildningen.

Samtal har förts med:

Agneta Bladh
Agneta Stark
Anders Söderholm
Anita Hansbo
Ann Cederberg
Björn Brorström
Carin Callerholm
Christina Ullenius
Curt Karlsson
Dan Brändström
Einar Lauritzen
Eva Westberg
Git Classon Pipping
Gunilla Lindström
Ingegerd Palmér
Jan-Håkan Hansson
Jana Hejzlar
Johan Lundborg
Jörgen Tholin
Karin Röding
Kerstin Norén
Leif Larsson
Lena Persson
Lennart Ståhle
Lars Ekedahl
Maj-Britt Johansson
Marita Hilliges
Mats Edvardsson
Max Kesselberg
Mikael Alexandersson
Moirra von Wright
Pam Fredman
Peter Liljenstolpe
Sigbritt Karlsson
Stefan Bengtsson
Susanna Stymne-Airey
Ursula Hass
Åsa Gustafson